

№ 2

червень 2007

МОНІТОРИНГ
ВІДНОСИН УКРАЇНА – ЄС:
підсумки першого півріччя

Автори:
Г.Перепелиця В.
Мовчан
О.Волович

В цьому номері квартальника публікуються результати моніторингу відносин Україна-ЄС за перше півріччя 2007 року, який здійснюється в рамках спільного проекту „Моніторинг відносин Україна-ЄС” започаткованого Регіональним представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні і Білорусії та Інститутом зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України.

Необхідність запровадження такого проекту обумовлена потребою переосмислення ситуації, що склалась у відносинах між Україною та Європейським союзом а також формулювання нової моделі євро інтеграційної стратегії України в рамках політики сусідства.

Переосмислення стратегії реалізації євроінтеграційного курсу України потребує розробки нових підходів з впровадження європейських стандартів у різних сферах суспільного життя та наближення України до вимог членства в ЄС. Одним з таких підходів є формування стратегічного порозуміння серед політичної еліти щодо європейського напрямку розвитку України. Іншим напрямком реалізації євро інтеграційних прагнень України є досягнення ширшої обізнаності громадськості щодо стану та перспектив європейської інтеграції України. Важливим завданням є також досягнення більшої обізнаності і розуміння з боку вітчизняного бізнесу важливості європейської інтеграції України, доручення його до стратегічного мислення, щільної прив'язки України до європейського ринку та ділової культури.

Важливим сегментом реалізації завдань євро інтеграції України є регіональні аспекти інтеграції, що потребує регулярного інформування регіонів про головні події в ЄС та взаємовідносин між Україною і Європейським Союзом.

З цією метою в рамках реалізації проекту і здійснюється моніторинг відносин Україна-ЄС, їх аналіз та публікація результатів, а також їх адресне розповсюдження серед регіональних органів державної влади, іноземних дипломатичних представництв та неурядових організацій.

Зміст публікацій виражає виключно погляди авторів і не обов'язково збігається з поглядами і позиціями Інституту зовнішньої політики та Фонду Фрідріха Еберта.

ЗМІСТ

- 1 Григорій Перепелиця. **Головні пріоритети відносин Україна -ЄС у першому півріччі 2007 року.** 2.
2. Вероніка Мовчан, Алла Кобилянська, Юлія Полетаєва, Наталя Сисенко **Економічна ІНТЕГРАЦІЯ І КООПЕРАЦІЯ: Україна та ЄС: підсумки першого півріччя 2007р.** 13.
3. Олексій Волович. **"Енергетичні війни" Росії як чинник консолідації і європейської інтеграції пострадянських держав** 34.

Григорій Перепелиця – директор
Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС
України.

ГОЛОВНІ ПРІОРИТЕТИ ВІДНОСИН УКРАЇНА – ЄС В ПЕРШОМУ ПІВРІЧЧІ 2007р.

Моніторинг відносин між Україною та ЄС вказує на те, що протягом першого півріччя 2007 року головною темою стосунків між двома сторонами була внутрішньополітична криза в країні. В політичному діалозі України з Європейським Союзом найбільш пріоритетними питаннями виявились.

1. Обговорення внутрішньополітичної кризи в Україні та пошук шляхів виходу з неї.
2. Підготовка нової посиленої Угоди між Україною та ЄС.
3. Спрощення візового режиму.

Діалог з приводу кризи.

Внутрішньополітична криза в Україні сприймалась Європейським Союзом одночасно як чинник, який дуже негативно впливає на подальший розвиток партнерських стосунків між обома сторонами, робить їх непевними і непередбачуваними, і як загроза внутрішньому демократичному розвитку України, що звичайно не відповідає європейським цінностям. Саме ці дві ключові константи інтересів ЄС і визначили його позицію відносно внутрішньополітичної кризи в Україні, а також бачення шляхів вирішення цієї внутрішньої української проблеми.

Головною відмінністю позиції ЄС цього разу, в порівнянні з політичною кризою в Україні 2004 року яка переросла тоді в помаранчеву революцію, є те що Євросоюз зайняв нейтральну позицію відносно головних учасників політичного конфлікту.

Ця нейтральна позиція була чітко озвучена комісаром ЄС з питань зовнішніх відносин і європейської політики сусідства Беніто Ферраро-Вальднер, яка заявила, що „питання політичної кризи є внутрішнім питанням України.” Аналіз позиції Євросоюзу вказує на те, що його відношення до внутрішньополітичної кризи в Україні базувалось на таких принципах:

- невторчання у внутрішні справи України;

- демонстрація безстороннього і неупередженого відношення до кожної із сторін конфлікту;
- неухильне дотримання Конституції і законів України при розв'язанні політичної кризи;
- недопущення ескалації конфлікту;
- виключення можливості силового розв'язання кризи;
- повернення до діалогу і опрацювання політичного рішення для виходу з політичної кризи;
- досягнення політичного консенсусу незалежно від висновків Конституційного суду України.

Не дивно тому, як тільки була висунута ідея дострокових парламентських виборів в якості найбільш вірогідного розв'язання внутрішньополітичної кризи в Україні, Євросоюз підтримав таке рішення. Зокрема така позиція була озвучена в заяві Верховного представника Євросоюзу з загальної зовнішньої політики та безпеки Хов'єро Солани, з яким проводили періодичні консультації обидві сторони політичного конфлікту. "Я вітаю лідерів України, як уряд, так і опозицію, з тим, що вони показали прихильність демократії і подальшому розвитку країни. Ця угода робить кожного переможцем", - йдеться в заяві Солани, оприлюдненій 27 травня 2007 року..

До цієї домовленості Євросоюз наполегливо закликав Президента Віктора Ющенка і прем'єр-міністра Віктора Януковича врегулювати політичну кризу в країні шляхом переговорного процесу, вирішити конфлікт мирним шляхом і утриматися від застосування силових методів. "Головування Німеччини в Євросоюзі негайно закликає всіх тих, на кому лежить політична відповідальність, утриматися від дій, які могли б спричинити за собою подальшу ескалацію конфлікту, особливо із застосуванням збройних сил", говорилося в повідомленні ЄС з приводу політичної кризи в Україні.

Цікавою видається і позиція сторін конфлікту щодо бачення ролі ЄС в розв'язанні внутрішньополітичної кризи в Україні.

Позиція уряду Януковича. До великої міри при розв'язанні політичної кризи В. Янукович копіював ті схеми, які використовувались помаранчевими силами у 2004 році. Це, насамперед, залучення ЄС та Росії в якості посередників врегулювання політичної кризи. З цією метою 10 травня 2007 року В. Янукович звернувся до ЄС і Росії з проханням

про посередництво у врегулюванні політичної кризи. Як заявив представник МЗС РФ Михайло Каминін, Росія у випадку конкретизації пропозиції про сприяння у врегулюванні політичної кризи в Україні, готова її розглянути. Євросоюз відмовився від такої посередницької місії.

Звісно, що для В. Януковича Росія видавалась не тільки посередником, але й могутнім зовнішньополітичним ресурсом його підтримки в конфлікті. В цьому сенсі Євросоюз мав би підкреслювати видимість незаангажованості посередників і знімав би підозри щодо втручання Росії у внутрішні справи України. З іншого боку, для Януковича було вкрай важливо як мінімум не допустити підтримки Ющенка з боку ЄС, як максимум привернути Євросоюз на свій бік. Для цього у західних столицях треба було говорити про відданість демократичних цінностей та євроінтеграційному курсу, що не могло не сподобатись високопосадовцям Євросоюзу. Саме таку стратегію і реалізовував уряд Януковича в європейських інституціях, при виступах в Раді Європи, Європарламенті, зустрічах з керівництвом ЄС.

Слід зазначити, що саме така позиція, яку зайняв Євросоюз відносно політичної кризи в Україні дозволила В. Януковичу вирішити завдання – мінімум.

Позиція президента України В. Ющенко. В Ющенко зробив ставку на старий багаж відносин з ЄС, з боку якого в часи помаранчевої революції він мав повну підтримку. Для Ющенка було важливо переконати ЄС у тому, що він відважився на розпуск Верховної Ради України заради однієї мети - збереження демократичного ладу в країні. Євросоюз мету сприйняв, але підтримки Ющенку не надав.

Найбільш активну позицію щодо врегулювання внутрішньополітичної кризи в Україні зайняв Європарламент.

Європарламент. В кінці травня Європарламент надіслав спостережну місію в Україну. 26 квітня 2007 року в Європарламенті пройшли дебати щодо ситуації в Україні. Європарламентарі звернули увагу на те, що ЄС міг би надавати більшу підтримку молодій українській демократії, допомогти їй позбавитись від „дуже важкої політичної спадщини радянського минулого”. В якості такої моральної підтримки на думку частини депутатів Європарламенту могло б бути надання Україні перспектив вступу до Євросоюзу.

Дебати в Європарламенті показали безумовну підтримку громадськістю і провідними колами в Європі демократичного процесу в Україні. Зокрема в кінці квітня 2007 року 12 провідних європейських політиків і громадських діячів оприлюднили листа, в якому підтримали Президента України В. Ющенко в його намірах вирішити політичну кризу в Україні. Така підтримка спиралась на переконанні в тому, що формуванням нової більшості у Верховній Раді було порушено волевиявлення народу. Коли така більшість

формується у нелегітимний і недемократичний спосіб, В. Ющенко має чинити спротив цим деструктивним рішенням Верховної Ради України. Водночас, Депутати Європарламенту продемонстрували розуміння того, що нинішня ситуація в Україні спровокована недосконалістю законодавства та політичною корупцією.

Підготовка нової посиленої Угоди між Україною та ЄС.

Переговори щодо нової посиленої Угоди про партнерство між Україною та ЄС наражаються на незламні перешкоди. Головною серед них є різне концептуальне бачення змісту та філософії зазначеного документу. Українській стороні ця філософія відносин України з ЄС вбачається у формулі „Політична асоціація + економічна інтеграція”. Євросоюз вбачає майбутній розвиток відносин з Україною тільки в рамках „політики сусідства”, що зовсім не гарантує перспективи її членства ні тепер ні в майбутньому.

Більше того, 11 квітня 2007 року Єврокомісія запропонувала нову стратегію відносин ЄС з країнами Чорноморського регіону. Така стратегія має три складові: стратегію підготовки Туреччини до вступу в ЄС; Європейську політику сусідства, щодо України, Молдови, Грузії, Вірменії та Азербайджану; стратегічне партнерство з Росією. Головними цілями нової стратегії відносин із країнами Чорного моря Єврокомісія вбачає:

- розвиток демократії;
- захист прав людини;
- прозорість влади;
- посилення безпеки і боротьбу з незаконною міграцією;
- рішення заморожених конфліктів;
- співробітництво в енергетиці, транспорті, захисті навколишнього середовища;
- співробітництво в торгівлі, морській політиці, рибальстві, науці і технологіях;
- вирішенні проблем безробіття і регіонального розвитку.

При цьому Єврокомісія не бачить необхідності в створенні нових інститутів або бюрократичних структур і вважає за можливе розвивати нову стратегію як на базі двосторонніх контактів, так і на базі багатостороннього діалогу. Крім того, Єврокомісія виражає готовність до посилення контактів з регіональними організаціями Чорноморського регіону.

Які перспективи відкриваються перед Україною, якщо та погодиться на створення нової Угоди на базі ЄС-івської філософії „Політики сусідства”. Це, насамперед, зона вільної торгівлі з ЄС. Проте зона вільної торгівлі - це тільки перший і далеко не головний

крок в реалізації євро інтеграційного курсу. До того ще не відомо, на яких умовах така зона буде створена і наскільки вона може бути вигідною Україні.

Зона вільної торгівлі не вирішує багатьох інших євроінтеграційних завдань України. Проте на сьогодні для України навіть ця мета поки є недосяжною. Без членства в СОТ немає сенсу говорити про перспективи створення зони вільної торгівлі з ЄС. Про це 26 квітня 2007 р. в Києві відверто заявив голова представництва Євро комісії в Україні пан Ієн Боуг.

Інша внутрішня складність, з якою стикається Україна при розробці зазначеної Угоди є внутрішньополітична криза в Україні. Делегація Європейського парламенту по співпраці з Україною вже запропонувала комітету закордонних справ ВР України відкласти розгляд доповіді Міхала Каменські щодо мандату на переговори з Україною про нову посилену Угоду. Як зазначив голова делегації Адрін Северін, на сьогодні до вирішення політичної кризи, важко зрозуміти, як і з ким проводити переговори.

З іншого боку, якщо говорити про ті політичні цілі, які задекларовані ЄС в стратегії „політики сусідства”, то вони не можуть бути вирішені повною мірою в форматі передбаченому цією політикою без політичної асоціації. Це добре розуміють і нові члени Євросоюзу – безпосередні сусіди України. Зокрема, президент Польщі Лех Качинський на неформальному саміті лідерів країн ЄС, що відбувся в квітні 2007 року в Розі відверто заявив, що Євросоюз має продовжити процес розширення, і, Україна рано чи пізно стане повноправним членом європейської спільноти. На думку польського президента, Київ потребує 10 років для проведення економічних реформ, які уможливлять інтеграцію до ЄС. Качинський наголосив також і на вигодах, які матиме ЄС від вступу України. "Передусім це допоможе зміцненню стабільності і демократії у регіоні", - сказав він.

Великі надії керівництво України в підготовці нової Угоди протягом першого півріччя поклало на Німеччину, яка голосувала в цей час в Євросоюзі. Проте, як показав час, ці надії виявились марними. Безумовно нове політичне керівництво Німеччини більш прихильно відноситься до євроінтеграційних прагнень України. Проте Німеччина ніколи не виступала за вступ України до Євросоюзу. Зокрема в цьому полягає незмінність зовнішньополітичного курсу Німеччини щодо України. Позиція ж Німеччини щодо євро інтеграційних прагнень України базується на трьох ключових положеннях.

По-перше, Німеччина допомагатиме Україні наблизитися до НАТО.

По-друге, Німеччина має сприяти вступу України в СОТ.

По-третє, Німеччина не повинна допустити ізоляції України від європейської спільноти.

Якщо ж подивитись на ті аргументи, які використовують євро-чиновники заперечуючи можливість надання Україні перспективи членства, то вони не виглядають переконливими. Так канцлер ФРН Ангела Меркель під час зустрічі з прем'єр-міністром України в лютому 2007 року дала зрозуміти, що поки не буде вирішено питання з Конституцією ЄС, про подальше розширення не йдеться. Тезу свого канцлера більш конкретно розкрив статс-секретар міністерства закордонних справ ФРН Гернот Ерлер: „На найближче майбутнє реальна політична можливість розвитку відносин між Україною та Євросоюзом – інтенсивна політика сусідства. Я б сказав, що Україна відіграє в ній першу роль: це і посилена угода про партнерство, і зона вільної торгівлі, і співпраця в Чорноморському регіоні”.

Звичайно, тезу Ангели Меркель можна було б дійсно сприйняти на віру, якщо б 13 червня 2007 року Європейський Союз не відновив переговори із Сербією про надання цій країні асоційованого членства в ЄС. Сербія стоїть набагато далі від України щодо відповідності копенгагенським критеріям членства в ЄС, але Євросоюзу конче необхідно вирішити проблему зі статусом провінції Косово. Тож вірогідно, що асоційоване членство може бути використано Євросоюзом як плата Сербії за визнання незалежності Косово.

На щастя в Україні поки що немає свого Косово, проте не варто було б платити таку непомірну ціну в обмін на асоційоване членство в Євросоюзі. Тим більше не може бути припустимим взагалі такий „торгівельний підхід”, коли це стосується інтеграції процесів.

Яким же чином українська сторона може домогтися від ЄС політичної асоціації з перспективою набуття членства. Оскільки позиції сторін несумісні, то лінія компромісу має пролягати посередині. Українській стороні така середина очевидно вбачається у побудові відносин з ЄС поза межами „політики сусідства”.

Іншими проблемними питаннями в погодженні підходів щодо змісту Угоди залишаються: створення оптимального клімату для іноземних інвесторів, нереалізованість судової реформи, митного регулювання, екологічного законодавства.

Спрощення візового режиму.

Це третє завдання дійсно виявилось успішно вирішеним в першому півріччі. 13 червня 2007 року, на своєму засіданні в Люксембурзі Рада міністрів з питань юстиції та внутрішніх справ Європейського союзу схвалила підписання угод про полегшення візового режиму та реадмісію з Україною.

18 червня 2007 року, за підсумками 11-го засідання Ради з питань співробітництва у Люксембурзі, Україна та Європейський Союз підписали угоди про спрощення візового

режиму та реадмісію. З української сторони угоду про спрощення візового режиму підписав міністр закордонних справ України Арсеній Яценюк, від ЄС – віце-президент Єврокомісії, відповідальний за питання юстиції, свободи та безпеки, Франко Фраттіні та міністр закордонних справ головної в ЄС Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр.

Угода про спрощення візового режиму передбачає, зокрема, полегшення на взаємній основі видачі віз для осіб, які мають намір перебувати в країні терміном до 90 днів, на 180 днів. У документі обумовлена фіксована ціна візового збору - 35 євро.

Крім того, угода передбачає надання безкоштовних віз певним категоріям громадян. Зокрема, йдеться про близьких родичів, членів офіційних делегацій, членів уряду, парламенту, ряду органів місцевої влади, Конституційного і Верховного судів, учнів, студентів, аспірантів, а також вчителів, що їх супроводжують, інвалідів разом із особами, які їх супроводжують, осіб, які подорожують з гуманітарною ціллю, у тому числі тих, що виїжджають на лікування, та осіб, які їх супроводжують.

Крім того, безкоштовні візи отримуватимуть ті, хто відвідує хворих родичів, учасники міжнародних спортивних змагань та особи, що їх супроводжують, учасники наукових, культурних і мистецьких програм, учасники програм обміну між містами-побратимами, журналісти, пенсіонери, водії, що здійснюють міжнародні перевезення, члени екіпажів, у тому числі екіпажів поїздів. В угоді передбачається можливість видачі багаторазових віз та довготермінових – до 5 років. За новою угодою, у разі відмови в оформленні візи, консул повинен пояснити громадянину причину відмови.

Угоди ЄС про спрощення візового режиму та реадмісію з Україною аналогічні подібним угодам, підписаним Євросоюзом з Російською Федерацією 1 червня 2007 року.

При підписанні зазначених угод привертають увагу дві обставини. По-перше, незважаючи на те що проект Угоди між Україною та ЄС про спрощення візового режиму був пророблений заздалегідь і до того ж в жовтні 2006 року на саміті Україна-ЄС в Гельсінкі була парафрована Угода про полегшення візового режиму, Росія підписала Угоду про спрощення візового режиму з ЄС першою. Таке рознесення подібних угод в часі, очевидно може свідчити про пріоритетність відносин ЄС з Російською Федерацією і другорядність з Україною. Друга обставина стосується, насамперед, врахування інтересів

ЄС, пов'язаних з реадмісією. Угодою про реадмісію визначається порядок ідентифікації та повернення нелегальних мігрантів, а також спрощення їхнього транзитного проїзду. Ця угода не діятиме на території Данії. При підписанні Угоди керівництво Єврокомісії запевнило українську делегацію в наданні з боку ЄС фінансової допомоги Україні для облаштування громадських таборів для нелегальних мігрантів, що будуть повертатися з ЄС, а також на облаштування кордонів. У 2007 році Єврокомісія планує виділити на зазначені заходи 10 млн. євро.

Співпраця Євросоюзу з Україною в питаннях безпеки.

За минуле півріччя найбільш актуальним у відносинах між ЄС та Україною в сфері безпеки виявилось питання пов'язане з торгівлею людьми та нелегальною міграцією. Як показує моніторинг, ЄС сприймає Україну як одне із головних джерел жертв торгівлі людьми. Зокрема це питання виявило найбільшу занепокоєність під час переговорів ЄС — Україна на рівні міністрів юстиції і внутрішніх справ, які відбулися в Люксембургу 11 червня 2007 року. Вольфганг Шойбле, міністр внутрішніх справ Німеччини, яка нині головує в ЄС, наголосив на тому, що Україна є однією з ключових держав, коли йдеться про торгівлю людьми. За його словами, побороти нелегальну міграцію та організовану злочинність можна лише спільними зусиллями. За даними Шойбле, цих людей злочинці перевозять до Західної Європи, Росії та Близького Сходу. Успішніше ж боротися з торгівлею людьми та негативними явищами, які із нею пов'язані, можна за допомогою більш ефективного контролю на кордоні вважають у Євросоюзі.

Сприйняття перспективи членства України в ЄС в суспільній думці країн Євросоюзу та України

Порівняння суспільної думки країн Євросоюзу та України виявляє досить цікаві тенденції. Перша з них полягає в тому, що на відміну від євросоюзовців більша половина жителів ЄС підтримують вступ України до цієї організації. За даними соціологічних опитувань 55% жителів Європейського Союзу підтримують вступ України до ЄС, у разі виконання усіх обов'язкових умов. Приблизно третина (34%) висловились проти членства України в ЄС, а решта (близько 10%) не визначилися з відповіддю. При цьому рівень підтримки вступу України в ЄС зріс з листопада 2005 року на 4%. Громадська думка також стала чіткішою, відтак, скоротилась кількість тих, хто відповідає «Не знаю». В дослідженні відзначається, що особливо схвально ставиться до перспективи вступу

України до ЄС молодь. Так, серед респондентів віком від 18 до 30 років 63% підтримують вступ України до ЄС.

Друга тенденція свідчить про те, що для європейців серед країн претендентів на членство Україна є найбільш бажаною країною. Громадська думка ЄС більш прихильна до ідеї членства у ЄС України (55%), ніж Росії (45%), Туреччини (40%), чи Марокко (35%). Опитування проводилось наприкінці грудня 2006 – в січні 2007 року французьким дослідницьким інститутом. Опитано методом інтерв'ю за репрезентативною вибіркою по 1000 осіб в Німеччині, Іспанії, Франції, Італії, Великої Британії та Польщі.

Третя тенденція говорить про адекватність та подібність сприйняття ситуації як жителями Євросоюзу так і України. 50,4% опитаних жителів України підтримують вступ України до Європейського Союзу. При цьому 28,7% респондентів проти вступу України до ЄС, а 20,9% не змогли відповісти. Дослідження проводилося з 31 травня до 18 червня Українським центром економічних та політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Було опитано 10 956 респондентів старших 18 років по всій території України. Похибка вибори не перевищує 1%.

Реалізація спільних з Євросоюзом урядових програм та угод.

Співпраця уряду України з ЄС в розробці та реалізації спільних програм в першому півріччі була сконцентрована на таких пріоритетних напрямках:

- високі технології;
- енергетика;
- транспорт і зв'язок.

Співпраця уряду України з ЄС в сфері високих технологій не відзначалася значною інтенсивністю. Проте до здобутків слід віднести намір створити в Україні Центр комерціалізації космічних технологій. На перший етап реалізації цього проекту Єврокомісія вже виділила 1,5 мільйона євро. Центр буде створено за допомогою Європейського космічного агентства. Він займатиметься впровадженням космічних розробок українських вчених які нині використовують у космічній галузі у промислове виробництво. Українські науковці мають близько двохсот таких космічних розробок

Серед інших галузей співпраці, привабливих для Євросоюзу, виділяється енергетичний ринок України. Європейські інвестори готові вкладати гроші в цей сектор економіки, модернізувати енергетичну базу України, запроваджуючи новітні технології. В черні місяці Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) підписав Програму співпраці з урядом України на 2007-2009 роки. Ця програма передбачає надання Україні

кредитів на суму до 1 млрд. євро. Проте, західні інвестори занепокоєні владним протистоянням в Україні і готові інвестувати в українську економіку лише за умови стабільної політичної ситуації.

ВІДНОСИНИ В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ

Угода про спрощення візового режиму значно полегшує гуманітарний обмін. Найбільш інтенсивно в цій сфері розвивається співпраця молодіжних організацій. Прикладом такої співпраці може слугувати Берлінська партнерська конференція, яка зібрала більше шістдесяти лідерів молодіжних організацій. Учасники назвали форум результативним – обмінялися досвідом і налагодили нові контакти. Цьогорічна конференція у Берліні засвідчила бажання молодих людей, аби молодіжних проектів з гуманітарного обміну ставало дедалі більше.

Проте впровадження значних гуманітарних проектів до цього часу не відзначається суттєвими успіхами. Так, політична нестабільність в Україні не дає змоги німецькій «Інтернаціональній спілці» до кінця реалізувати проект Євросоюзу, який мав на меті допомогти наркозалежним молодим людям. Керівник програми Горст Вольфарт вважає, що німецьким громадським активістам та їхнім українським партнерам не вдалося об'єднати в одну мережу всі організації, які в Україні займаються проблемами наркозалежних.

Ідея створити в Україні міжнародний центр професійної та соціальної реінтеграції молоді, яка вживає наркотики, виникла ще п'ять років тому. Втілити програму в життя вдалося лише тепер за допомогою програми Євросоюзу TACIS IBPP «Навчання заради життя». Німецька «Інтернаціональна спілка» та українська громадська організація «Молодь проти злочинності і наркоманії» зробили багато, аби наркозалежні молоді люди змогли відмовитися від наркотиків та повернутися до життя.

Але цим організаціям так і не вдалося скоординувати роботу державних і недержавних структур, без чого неможна було вирішити більшості організаційних питань.

ВИСНОВКИ

- 1. Головним чинником, який визначальною мірою впливав і впливає на стан відносин між Україною та ЄС протягом першого півріччя була і залишається внутрішньополітична криза в країні. В економічному плані вона стримує прихід в Україну стратегічних західних інвесторів, робить неможливим розробку та реалізацію довгострокових економічних програм та проектів, особливо в галузі високих технологій та структурної перебудови економіки. В політичному плані вона підриває довіру до України, позбавляє країну євроінтеграційної перспективи, робить її рух на цьому напрямку непевним, невизначеним і неконсолідованим.**
- 2. Внутрішньополітична криза значно послаблює позиції України в переговорах з розробки та прийняття такого стратегічного документу у відносинах між Україною та ЄС як нова посилена Угода про партнерство. Відсутність скоординованої та сконсолідованої позиції вищих державних органів України значно ускладнює процес переговорів щодо узгодження змісту цього документу. Основна проблема полягає в розбіжності концептуальних підходів щодо призначення цієї Угоди. В умовах, що склалися, українська сторона має мало шансів на ухвалення власної концепції Угоди.**
- 3. Підписання угод про спрощення візового режиму та реадмісію можна вважати найбільшим здобутком у відносинах України та ЄС за перше півріччя 2007 року. Угода про спрощення візового режиму відкриває великі можливості для співпраці в гуманітарній сфері.**
- 4. В безпековій сфері Євросоюз схильний сприймати Україну радше як джерело небезпеки, ніж як форпост стабільності. Особливо велике занепокоєння в ЄС викликає проблема нелегальної міграції та торгівлі людьми в Україні. Це свідчить про те, що Євросоюз найбільш чутливо відноситься до тих міжнародних загроз, які безпосередньо зачіпають інтереси власної національної безпеки країн Євросоюзу.**
- 5. Співробітництво запровадження спільних програм стратегічного характеру за перше півріччя 2007 року носило обмежений характер і не чинило суттєвого впливу на економічний розвиток України.**
- 6. Суспільна думка як в ЄС, так і в Україні щодо членства України в Євросоюзі відзначається позитивним відношенням, адекватністю сприйняття ситуації і спільністю оцінок, на відміну від політичної позиції керівництва ЄС.**

*Алла Кобилянська, Вероніка Мовчан, Юлія Полетаєва, Наталя Сисенко – співробітники
Інституту економічних досліджень та політичних консультацій*

ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ І КООПЕРАЦІЯ: УКРАЇНА ТА ЄС: ПІДСУМКИ ПЕРШОГО ПІВРІЧЧЯ 2007 РОКУ

Вступ

Значущість Європейського Союзу для економіки України важко переоцінити. На сьогодні ЄС-27 є найбільшим торговельним партнером України, на який припадає майже третина загального українського зовнішньоекономічного товарообігу. Також, ЄС є найважливішим джерелом інвестицій, які приносять в економіку не лише фінансові ресурси, але й міжнародний досвід корпоративного управління і управління персоналом, спонукають компанії до впровадження міжнародних стандартів якості, обліку тощо. Більш того, останнім часом відбувається активний вихід європейських банків на ринок України, що означає перехід на якісно новий рівень співробітництва у торгівлі послугами¹.

В той же час формальні економічні відносини України та ЄС знаходяться на досить низькій стадії розвитку. На відміну від більшості країн-сусідів ЄС (особливо якщо розглядати ситуацію до нової хвилі розширення ЄС у 2004-2007 роках), Україна не користується значними привілеями щодо доступу до ринку ЄС. Можливість створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) з ЄС була зазначена ще в Угоді про партнерство та співробітництво, яка була підписана у 1994 році (Стаття 4)², але повільний переговорний процес щодо вступу України до СОТ зумовив відстрочення початку переговорного процесу щодо створення ЗВТ в кращому випадку до 2008 року.

Також, дуже повільно відбувається адаптація українських інституцій до європейських, що суттєво гальмує розвиток економічних відносин між країнами.

У цьому розділі проведено аналіз динаміки економічних відносин України та Європейського Союзу у першому півріччі 2007 року.

1. Торгівельні відносини

1.1. Статистика торгівлі

¹ Бурковський І.В. «У стосунках з ЄС з'являються нові парадигми, які визначатимуть новий вимір цих стосунків» // Україна – ЄС: від Плану дій до посиленої угоди. – Український центр економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова та Інститут Європи Університету Цюрих. – Київ, 2007.

² The Agreement on Partnership and Cooperation signed on June 16, 1994 between the European Union and Ukraine

Вже досить давно ЄС-27 є найбільшим торговим партнером України. За перші п'ять місяців 2007 року на країни-члени ЄС припадало 30% загального експорту товарів з України, а також 35% загального імпорту. Для порівняння, за цей період товарна торгівля з Росією склала 25% загального експорту та 29% імпорту.

Сприятлива світова кон'юнктура та високий внутрішній попит в Україні зумовили надзвичайно високі темпи зростання товарообігу з ЄС-27 на початку 2007 року. Якщо за 1996-2006 роки середньорічне зростання вартості експорту та імпорту складало трохи менше 14%, то за перші п'ять місяців 2007 року експорт товарів до ЄС-27 збільшився на 33%, а імпорт – на 40%.

В експорті найбільш динамічно зростають поставки промислових товарів, а саме металів. Це пов'язано з високими світовими цінами на метали та високим попитом в ЄС, зокрема на метали з низькою доданою вартістю, які далі переробляються у Європі. Відзначимо, що категорія «товари промислового виробництва, в основному класифіковані за матеріалами» (в першу чергу метали) залишається ключовою компонентою українського експорту, у тому числі й до ЄС-27, в структурі експорту до якого вона займає 40% (Таблиця 1). Причому домінуванню металів у експорті до ЄС-27 не заважає навіть існування обмежувальної квоти на окремі види сталеливарної продукції.

Також високими темпами росте експорт продукції машинобудування до країн Центральної та Східної Європи. В той же час треба відзначити майже 40% падіння експорту товарів категорії «харчові продукти та живі тварини», що пов'язано з обмежувальним квотуванням експорту зерна з України, запровадженим у жовтні 2006 року.

Як результат, у першому кварталі 2007 року дещо змінилася структура українського експорту до ЄС порівняно з відповідним періодом минулого року. Так, майже на 7 відсоткових пунктів зросла частка металів, в той же час сильно скоротилася частка продукції сільського господарства та харчової промисловості. Також, підвищення цін на нафту та газ, скорочення виробництва паливно-мастильних матеріалів, а також нетарифні обмеження на експорт нафти та газу призвели до скорочення частки категорії «мінеральне паливо, паливно-мастильні матеріали» у структурі загального експорту до ЄС-27.

Таблиця 1

Структура товарної торгівлі України з ЄС-27, % від загального

	<i>Експорт</i>		<i>Імпорт в</i>	
	<i>з України</i>		<i>Україну</i>	
	1 кв. 2006	1 кв. 2007	1 кв. 2006	1 кв. 2007
	р.	р.	р.	р.
Харчові продукти та живі	5%	2%	5%	4%
тварини				
Напої та тютюнові вироби	0%	0%	1%	1%
Нехарчова сировина, за винятком				
палива	14%	14%	2%	2%
Мінеральне паливо, паливно-				
мастильні матеріали	17%	12%	3%	3%
Масла тваринного та рослинного				
походження, жир та віск	4%	3%	0%	0%
Продукція хімічної та пов'язаних				
з нею галузей промисловості	9%	7%	14%	15%
Товари промислового				
виробництва, в основному	33%	40%	17%	16%
класифіковані за матеріалами				
Машинне та транспортне				
обладнання	7%	8%	45%	45%
Змішані промислові статті				
Товари, які не підлягають	8%	5%	12%	11%
класифікації за МСКТ				
	4%	7%	2%	3%
Всього	100%	100%	100%	100%

Джерело: Євростат (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>), розрахунки ІЕД

Зростання імпорту головним чином ґрунтується на динамічному розвитку імпорту продукції машинобудування: біля 30% дпр зростання при 45% частці продукції машинобудування у загальному імпорті з ЄС. Ці товари спрямовані на задоволення як інвестиційних потреб, так і споживчого попиту на товари довготривалого вжитку, як-то легкові автомобілі. Оскільки зростання імпорту досить рівномірно розподілено по всіх секторах, це залишило його структуру стабільною порівняно з минулим роком, на відміну від структури експорту (див. Таблиця 1).

Незважаючи на високі темпи зростання торгівлі між Україною та ЄС-27, для Європейського Союзу торгівля з Україною залишається дуже незначною. На Україну припадає 0,7% експорту країн ЄС-27 та 0,5% імпорту. Відповідно, економічна значущість ЄС для України не еквівалентна значущості України для ЄС.

1.2. Торговельний режим

Протягом першої половини 2007 року не відбулося значної зміни режиму торгівлі з ЄС. Основою преференційного доступу до ринку ЄС, яким користується Україна, є генеральна система преференцій (ГСП) Європейського Союзу. На сьогодні Україна користується загальним режимом, що надається ГСП³.

Відповідно до редакції ГСП, яка була прийнята у 2006 році і буде діяти до кінця 2008 року⁴, існує дві категорії товарів: “нечутливі”, для яких стягнення мита зупинено, та “чутливі”⁵. Для “чутливої” продукції застосовується зниження ставки у розмірі 3,5 відсоткових пункти від ставки режиму найбільшого сприяння (РНС). Це означає високе пропорційне зниження мита для більшості видів промислової продукції, для яких середній тариф ЄС РНС становить близько 4%, але відносно низьке пропорційне скорочення для багатьох видів сільгосппродукції, де середнє мито РНС набагато вище - щонайменше 20%. Виняток зроблено для текстилю та одягу, щодо яких застосовується зниження у розмірі 20% ставки РНС. Специфічні мита на “чутливі” товари зазвичай знижуються на 30%. Таким чином, на промислові товари, за винятком текстилю та одягу, ЄС пропонує Україні дуже низькі ставки ввізного мита.

Відповідно, це підвищує важливість другого компонента торговельного режиму, а саме нетарифних обмежень: оцінки відповідності, санітарні, фітосанітарні та ветеринарні норми, процедури проходження митниці, тощо.

На сьогодні можна відзначити певний прогрес у зниженні проблемності нетарифного регулювання України. Наприклад, відбулося скорочення переліку товарів, які підлягають обов’язковій сертифікації: на початку 2007 року прийнято наказ щодо затвердження переліку продукції, відповідність якої може бути підтверджено Декларацією про відповідність⁶. Триває робота по гармонізації українських стандартів з європейськими, акредитації українських лабораторій.

Однак більша частина роботи залишається попереду. Так, підготовка по приєднанню України до Угоди про оцінку відповідності та прийнятності промислових товарів (АСАА), яка розпочалася у 2006 році, за планом, закінчиться у 2011 році. В Україні досі не запроваджено оцінку відповідності продукції на основі обов’язкових

³ Схема ГСП передбачає додаткові привілеї для найменш розвинутих країн та країн, які підпадають під дію домовленостей щодо стимулювання сталого розвитку та ефективного державного управління.

⁴ Council Regulation (EU) No 980/2005 of 27 June 2005 applying a scheme of generalised tariff preferences

⁵ Відзначимо, що на деякі товари ГСП не поширюється лише для окремих країн, що залежить від обсягу експорту тих товарів в ЄС з країн-бенефіціарів ГСП.

⁶ Наказ Держспоживстандарту від 29.01.07 № 6 «Про затвердження Переліку продукції, відповідність якої може бути підтверджено декларацією про відповідність»

технічних регламентів та добровільних стандартів замість обов'язкової сертифікації, що існує зараз. І це лише незначна частина питань, які потребують нагального вирішення у цій сфері.

Ще однією важливою компонентою торговельного режиму між Україною та ЄС є антидемпінгові та спеціальні заходи, які країни запроваджують по відношенню до окремих товарних категорій взаємного імпорту.

За перше півріччя 2007 року з боку ЄС проти України не було ініційовано нових розслідувань. Антидемпінгове розслідування проти дощок для прасування з України, розпочате у 2006 році, завершилося запровадженням 9,9% адвалерного мита до 2012 року. Також продовжено заходи щодо імпорту нітрат амонію до 2009 року. В той же час припинено заходи проти сечовини, без запровадження заходів закінчено розслідування проти пентаерітрітолу. Триває розслідування щодо ввезення до ЄС силікомарганцю з України. В цілому, станом на середину 2007 року діє 8 розслідувань та заходів з боку ЄС (Таблиця 2).

Таблиця 2

Антидемпінгові заходи ЄС проти України

Продукт	Строк закінчення дії	Мито	Тип
Труби зварні	28.09.2007	30,9-44,1%	Остаточні заходи
Труби безшовні	30.06.2011	12,3-25,1%	Остаточні заходи
Сталеві канати і троси	17.11.2010	51,8%	Остаточні заходи
Суміш нітрату амонію та сечовини	2011	27,17 євро/т	Продовжено заходи
Нітрат амонію	2009	29,26-33,25 євро/т	Остаточні заходи
Дощки для прасування	2012	9,9%	Остаточні заходи
Сечовина	2007	8,85-16,84 євро/т	Перегляд по закінченню строку дії
Силікомарганець	16.12.2007	-	Розслідування

Джерело: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/html/113191.htm>

З боку України протягом першої половини 2007 року також не було розпочато нових розслідувань проти продукції походженням з ЄС. Однак три спеціальні розслідування «незалежно від країни походження», розпочаті у 2006 році, закінчилися впровадженням заходів. Таким чином, на сьогодні в Україні діє 11 антидемпінгових та спеціальних заходів, які певною мірою стосуються і ЄС-27 (Таблиця 3).

Таблиця 3

Антидемпінгові та спеціальні заходи України проти ЄС

Товар	Країна походження	Дати	Діючі заходи
Спеціальні розслідування	Полотна трикотажні	Незалежно від країни походження	1 березня 2007 р. – 1 березня 2010 р.
			Спеціальне мито, яке визначається у відсотках до митної вартості товару та яке дорівнює різниці між мінімальною ціною та митною вартістю товару. Мінімальна ціна дорівнює 2,78 дол. США/кг.

	Товар	Країна товару	походження	Дати	Діючі заходи
Спеціальні розслідування	Тканини бавовняні	Незалежно	від країни походження	12 червня 2007 р. – 12 червня 2010 р.	Спеціальне мито, яке визначається у відсотках до митної вартості товару та яке дорівнює різниці між мінімальною ціною та митною вартістю товару. Мінімальна ціна дорівнює 0,57 дол. США за м2.
Спеціальні розслідування	Лампи розжарювання газорозрядні	Незалежно	від країни походження	16 червня 2007 р. – 16 червня 2010 р.	Спеціальне мито, яке визначається у відсотках до митної вартості товару та яке дорівнює різниці між мінімальною ціною та митною вартістю товару. Мінімальна ціна дорівнює 0,481 дол. США/шт.
Антидемпінгові заходи	Плити деревноволокнисті ДВП	Польща		8 квітня 2004 р. – 8 квітня 2009 р.	Остаточне антидемпінгове мито в розмірі 17,9% для „Екоплита”, для інших виробників 20,31 %
Антидемпінгові заходи	Деревностружкові ламіновані (ДСП)	Польща, Словаччина		1 березня 2005 р. – 1 березня 2010 р.	Остаточне антидемпінгове мито у розмірі для Польщі -25,1 %, Словаччини -15,4%, для „Кронспан Словакія” 11,7%.
Антидемпінгові заходи	Гвинтові компресорні установки	Білорусь, Італія, Бельгія, Фінляндія		26 жовтня 2005 р. – жовтня 2010 р.	Остаточне антидемпінгове мито у розмірі для Білорусі – 28,52%; для Італії, Фінляндії та Бельгії – 29%.
Спеціальні заходи	Бісквітна продукція (1905 90 60 00)	Незалежно	від країни походження	30 грудня 2003 р. – грудня 2007 р.	30 Спеціальне мито у розмірі 18,3 %, але не менш 0,3 Євро /кг. на продукцію, вартість якої не перевищує 1,55 дол. США/кг
Спеціальні заходи	Абразивні інструменти (6804 22 18 00, 6804 22 12 00)	Незалежно	від країни походження	18 лютого 2005 р. – лютого 2009 р.	18 Спеціальне мито у розмірі 45,31%, але не менш 0,51 Євро/кг. на продукцію, ціна якої не перевищує 2,34 дол./кг.
Спеціальні заходи	Руберойд (6807 10 00 00)	Незалежно	від країни походження	19 серпня 2005 р. – серпня 2009 р.	19 Спеціальне мито у розмірі 38%
Спеціальні заходи	Натрій карбоксиметилцел-юлози (3912 31 00 00, 3506 10 00 10)	Незалежно	від країни походження	22 липня 2006 р. – липня 2007 р.	22 Спеціальне мито у розмірі 18,82%, але не менш 0,133 євро/кг. на продукцію, ціна якої не перевищує 1,08 дол./кг.
Спеціальні заходи	Кулькові підшипники (8482 10 90 00)	Незалежно	від країни походження	11 листопада 2006 р. – 11 листопада 2009 р.	–Спеціальне мито у розмірі 5,73%, але не менш 0,13 євро/кг на продукцію, ціна якої не перевищує 2,95 дол./кг.

Джерело: Міністерство економіки України, www.me.gov.ua

На додаток, досі існують окремі положення щодо торгових відносин між двома сторонами при торгівлі сталлю. 18 червня 2007 року в Люксембурзі Україна та Європейський Союз підписали угоду «Про торгівлю деякими сталеливарними виробами». Ця угода є правонаступницею попередніх домовленостей і передбачає збільшення квоти на експорт окремих видів сталеливарної продукції з України до ЄС до 1,32 мільйонів тонн на рік, тобто на більш ніж 20%. Збільшенню квот сприяло розширення Європейського Союзу після вступу Болгарії та Румунії, а також поступове підвищення попиту на металургійну продукцію в Європі. Кількісні обмеження на торгівлю сталеливарними виробами з ЄС зникнуть лише після вступу України до СОТ.

Підсумовуючи викладене вище, очевидно, що, незважаючи на високу значущість ЄС як торговельного партнера для України, країна не домоглася значних привілеїв у доступі на ринок ЄС. Значною мірою це пояснюється затримкою з членством України у СОТ, що, відповідно, гальмує початок переговорного процесу щодо створення зони

вільної торгівлі між Україною та ЄС. Також, незважаючи на певний прогрес, на порядку денному української торгової політики залишається важливе завдання приведення нетарифного регулювання у відповідність норм та правил ЄС, оскільки саме нетарифні бар'єри зараз є важливішим стримуючим фактором у торгівлі, аніж мита.

2. Потоки капіталу

Економіка, що розвивається, не може повністю самостійно задовольнити власні інвестиційні потреби, по-перше, за відсутністю досвіду та необхідних технологій, по-друге, через нестачу власних фінансових засобів. Відповідно, частково інвестиційні потреби задовольняються завдяки іноземним інвестиціям, які разом з необхідними фінансовими ресурсами приносять в економіку ноу-хау, досвід корпоративного управління і організації праці, спонукають компанії до впровадження міжнародних стандартів якості, обліку, охорони довкілля тощо.

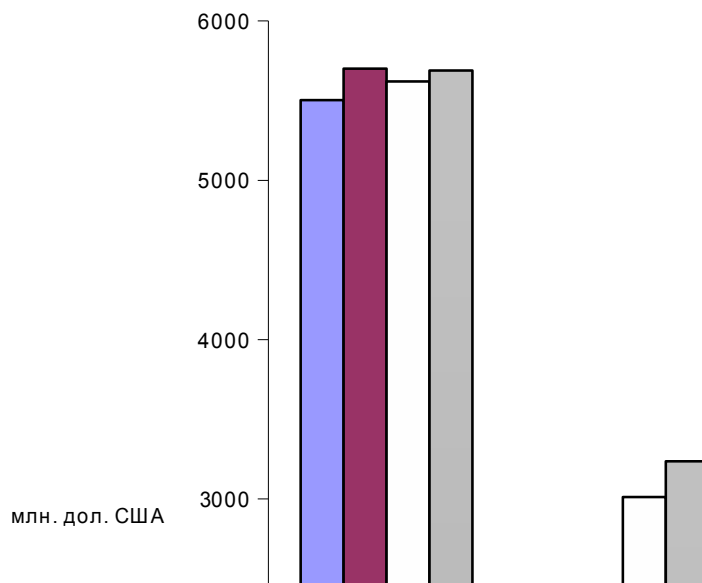
Європейський Союз є активним інвестором в українську економіку. Лєвова частка прямих іноземних інвестицій (ПІІ) приходить з ЄС: станом на кінець 2006 року з ЄС-25 в Україну прийшло біля 75% загального обсягу ПІІ. У першому кварталі 2007 року Україна отримала 1,2 млрд. дол. США ПІІ, з яких 0,8 млрд. (65,5%) прийшло з п'яти країн ЄС⁷. Найбільшим інвестором залишається Німеччина, яка сукупно інвестувала 25,4%, далі йде Кіпр – 14,4%⁸, Австрія – 7,9%, Великобританія та Нідерланди – по 7,6% та 7,5% відповідно.

⁷ На жаль, нема інформації про дрібніші інвестиційні потоки з інших країн-членів ЄС у першому кварталі 2007 року.

⁸ Обсяг вливань з Кіпру, можливо, забезпечується діяльністю українських компаній зареєстрованих на острові, оскільки його територія є має пільговий режим оподаткування, тому показник може не відображати реальну зацікавленість саме кіпрських інвесторів українським ринком.

Графік 1

Квартальна динаміка надходження ПІІ з деяких країн ЄС до України

Джерело: Держкомстат

Прямі інвестиції з України за результатами першого кварталу склали 242,2 млн. дол. США⁹, з яких 63,43 млн. (26,2%) було спрямовано до Польщі, Великобританії, Іспанії та Кіпру.

У галузевому розрізі ПІІ в Україну варто відзначити підвищений інтерес європейських компаній до українського банківського ринку. Завершення угоди про продаж «ТАС-Комерцбанку» шведському Swedbank AB та укладання угоди про купівлю Укрсоцбанку італійською групою UNICREDIT свідчать про продовження активного виходу європейських банкірів на вітчизняний ринок. Серед близько 20 банків, що повністю чи частково змінили власника протягом 2004–2007 рр., дві третини було викуплено банками-резидентами ЄС і це без урахування портфельних інвестицій¹⁰. В цілому, станом на 1 червня 2007 року банківський сектор налічував 40 банків з іноземним капіталом, 5 з яких вийшли на ринок протягом 2007 року. Високий інтерес іноземців до банківського сектору частково зумовлений стабільністю банківської системи, великою місткістю ринку, а також нерозвиненістю значної кількості послуг.

Зростання притоку ПІІ протягом останніх років дозволило Україні лише частково наздогнати інші країни з перехідною економікою за річними обсягами залучених інвестицій. Так, у 2006 році Україна отримала ПІІ на загальну суму у 3,8 млрд. дол., тоді як Угорщина та Польща мали показники 5,1 млрд. дол. та 3,7 млрд. дол. відповідно ще у 1994 році. Протягом 2002-2003 років Польща була лідером за надходженнями прямих

⁹ Кумулятивним підсумком з початку інвестування.

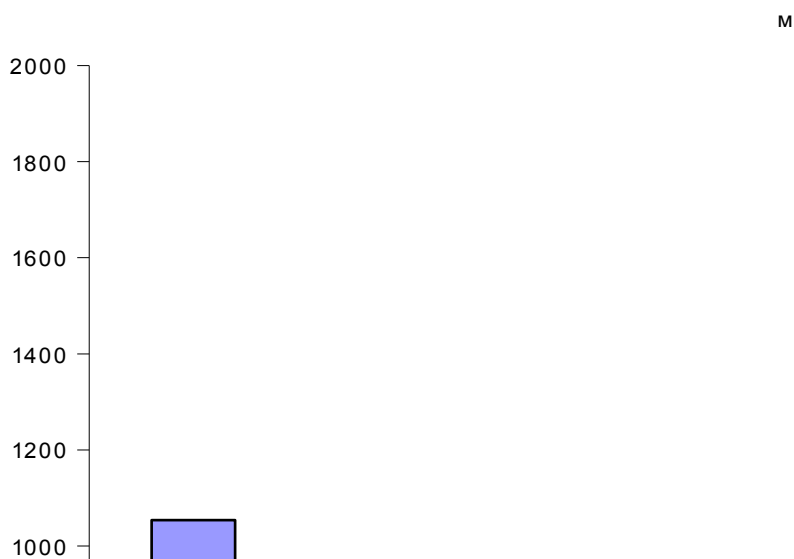
¹⁰ Придбання менше 10% акцій.

інвестицій серед ЄС-10¹¹: інвестиції коливалися між 6 та 9 млрд. дол. США, зумовлені як очікуваним вступом країни до ЄС, так і реформами, що проводилися в країні.

Окрім ПІ, збільшується надходження інших форм іноземного капіталу. Так у першому півріччі 2007 року українські підприємства випустили єврооблігацій на загальну суму 2,8 млрд. дол. США, і отримали синдікованих кредитів на суму 2,3 млрд. дол. США, причому основна частина коштів надійшла у другому кварталі. Враховуючи високий рівень глобалізації, важко визначити, яка частка була надана/викуплена інвесторами з ЄС. Однак можна припустити, що й тут, як у випадку з прямими інвестиціями, домінують кредити з країн-членів ЄС.

Графік 2

Синдіковані кредити, видані українським позичальникам іноземними банками

Джерело: Сbonds

Інтерес іноземців до українського фінансового ринку також підігріло розміщення акцій кількох українських компаній на Лондонській та Франкфуртській біржах плюс укладання угоди про визнання рівнів лістингу між ПФТС та Варшавською фондовою біржею, що дає змогу оцінити реальну вартість українських компаній та сприятиме збільшенню ліквідності ринку.

Таким чином, зростає впевненість та зацікавленість іноземних інвесторів в вітчизняних підприємствах. Тому найближчим часом можна очікувати збільшення інвестицій, як у фінансовий, так і в інші сектори.

3. Промислова співпраця та високотехнологічний обмін

¹¹ UNDP World Investment Report 2004, 2005.

Співробітництво України та ЄС у сфері промислової співпраці та високотехнологічного обміну протягом першого півріччя 2007 року не відзначалося великою кількістю подій. Найважливішим досягненням стала січнева ратифікація Угоди про співробітництво в межах проекту ГАЛІЛЕО¹² (Цивільної глобальної навігаційної супутникової системи). Документ передбачає проведення спільних наукових досліджень, підготовку персоналу, спільне використання радіочастот промислової кооперації та торгівельну співпрацю в цій сфері. Також угода прописує порядок сертифікації та регуляторні заходи. Участь у програмі ГАЛІЛЕО, дає поштовх українській космічній та телекомунікаційній галузі. Запуск системи навігації полегшить рух транспортних потоків й сприятиме розвитку багатьох інших сфер кооперації від сільського господарства до національної безпеки.

4. Ринок праці та допуск робочої сили

Завдяки вищому рівню заробітної платні та близькості європейські країни завжди були одним з основних напрямків трудової міграції українців. Головним чином, українці ідуть до Польщі, Італії, Греції, Португалії та Чехії (Таблиця 4). Найвагомими “постачальниками” відносно дешевої робочої сили для ЄС є прикордонні регіони України, де матеріальне становище населення гірше, аніж в середньому по країні, і здійснити переїзд до прикордонної території іншої держави легше.

Таблиця 4

Кількість громадян України іммігрантів за країнами імміграції у 1996-2005 роках

Країна та рік її вступу до ЄС	Прибуло населення (тис. людей)									
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Чеська Республіка (2004)	1.13	1.40	1.47	1.59	1.11	2.76	10.71	15.49	16.29	23.88
Германія (1957)	13.71	12.53	14.12	15.29	18.20	20.53	20.58	17.70	15.00	10.88
Греція (1981)	1.67
Італія (1957)	1.03	2.62	4.08	5.13	8.08	..	11.20	..
Польща (2004)	0.95	2.62	3.37	4.82	6.92	8.40	10.18	9.84
Португалія (1986)	45.54	17.53	4.13	1.88	1.55
Республіка Словаччина (2004)	0.65	0.66	0.60
Угорщина (2004)	1.43	1.39	1.77	2.42	2.43	2.54	2.08	2.61	3.62	2.04
Фінляндія (1995)	0.15	0.10	0.09	0.08	0.14	0.16	0.14	0.13	0.12	0.13
Данія (1973)	0.15	0.16	0.26	0.32	0.40	0.50	0.59	..

Джерело: International Migration Outlook 2007, www.oecd.org

Оскільки українські мігранти становлять конкуренцію для рідного населення країн, створюючи проблеми з його працевлаштуванням, країни-члени намагаються правовими

¹² Супутникова система навігації створена ЄС як альтернатива американській GPS. Наявний проект передбачає запуск системи у 2011-2012 рр та її функціонування у співпраці з США та Російською Федерацією. Основною відмінністю проекту є його управління цивільними структурами, тоді як аналогічні розробки США та РФ управляються військовими.

методами захистити свій ринок праці від іноземних впливів. Звідси випливають такі заходи, як квоти на кількість легальних працівників-мігрантів, питання легалізації, тощо. Відповідно, проблеми працевлаштування українського населення в країнах ЄС завжди були і залишаються важливим питанням порядку денного у співробітництві Україна-ЄС.

Іншим складним аспектом трудової міграції є положення України як транзитної території для робітників зі країн Азії, які прямують до ЄС.

Довготривалі переговорні процеси між Україною та країнами-членами європейського товариства, а також з Комісією ЄС, у першій половині 2007 року призвели до важливих результатів.

Зокрема, в рамках Плану дій між Україною та ЄС на 2004-2007 роки, у червні 2007 року була оприлюднена Програма європейської комісії в сфері міграції на період 2007-2013 рр. Фінансування східноєвропейського вектору, до складу якого входить Україна, складає 50 млн. євро. Програма є наступницею програми “Еней”, і її головними цілями є сприяння зв’язку між міграцією та розвитком, розвиток добре керованої трудової міграції, боротьба з нелегальною міграцією, спрощення реадмісії нелегальних іммігрантів та захист мігрантів від експлуатації.

Також у червні 2007 року Україною було ратифіковано дві угоди з ЄС: “Угода між Україною та ЄС про реадмісію осіб” та “Угода між Україною та ЄС про спрощення візового режиму”. Наступним етапом введення угод в дію є їхня ратифікація Радою ЄС та Єврокомісією, але на сьогоднішній день з-за вимог окремих країн-членів ЄС процес ратифікації угод відкладається¹³.

Триває робота по спрощенню доступу українських трудових мігрантів до країн ЄС зі встановленням чітких термінів їх перебування. У першій половині 2007 року була підписана двостороння угода між Україною та Польщею про спрощення доступу на строк до 3 місяців українців до ринку праці. Схожі наміри висловила Італія, яка планує до осені легалізувати українських мігрантів, яких (за даними Міністерства внутрішніх справ Італії) в країні близько 117 тисяч.

Одним з найвагоміших кроків українського уряду у напрямку співробітництва з ЄС була ратифікація 16 березня 2007 Європейської конвенції про правовий статус працівників мігрантів. Статті конвенції прямо зобов’язують держави-учасниці забезпечити рівні права

¹³ Треба зазначити, що Данія, як і Ірландія та Великобританія, у частині, що стосується Угоди про спрощення оформлення віз, не є державою-членом угод, і тому їх положення Данії не стосуються. Регулювання відносин України та Данією відбувається відповідно до окремих правових документів (“Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Королівства Данія про спрощення оформлення віз” та “Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Королівства Данія про реадмісію осіб”, ратифікованих у березні 2007 року)

трудящих - мігрантів та трудящих приймаючої сторони щодо пересування до міста зайнятості, прийому на роботу, звільнення, оплати праці, користування послугами місцевих служб зайнятості, а також не перешкоджати возз'єднанню з сім'єю, віросповіданню, професійному навчанню, поверненню додому, створювати необхідні умови для здійснення грошових переказів.

Одними з найбільш цікавих пунктів угоди є надання мігранту вичерпної інформації про його майбутнє проживання в країні, забезпечення якісним житлом, сприяння викладання дітям мігрантів рідною мовою, визнання знань мігрантів у порядку установленому двосторонніми і багатосторонніми угодами та, за необхідності, сприяння у перекваліфікації, надання умов праці не гірших не тільки за законодавством, але й за звичаями, забезпечення необхідної допомоги у випадку нещасних випадків на виробництві. Все це у сукупності повинно суттєво захистити українських громадян від трудової експлуатації, яка інтенсивно практикувалася до цього моменту.

Ратифікація конвенції, в цілому сприятиме захищенню прав українських мігрантів в ЄС, але лише тих, які працюють офіційно. Більш того, беручи до уваги переважно сезонний характер праці більшості українських працівників-мігрантів в ЄС, на яких дія Конвенції не поширюється, ратифікація Угоди не зможе вирішити всіх проблем з рухом працівників між Україною та ЄС.

Зазначені вище дії українського уряду та європейської спільноти спрямовані на впровадження засад трудової рівності та прозорості трудового процесу мігрантів, а також безперешкодного повернення мігрантів на батьківщину. Таким чином, у 2007 році намітився певний прогрес у відносинах з трудовою міграцією між Україною та ЄС.

5. Спільні програми в сфері енергетики та транспорту

Співробітництво ЄС та Україні у сфері транспорту та енергетики базується на основах, закладених в Угоді про партнерство та співробітництво та Плані дій ЄС-Україна. Національна індикативна програма ЄС на 2007-2013 рр. також виділяє розвиток інфраструктури, зокрема у секторах транспорту та енергетики, як основний напрямок роботи ЄС у тісній співпраці з ЄІБ, ЄБРР та іншими міжнародними фінансовими організаціями.

Загальним пріоритетом у цих секторах є посилення адміністративної здатності у формуванні та впровадженні галузевих стратегій та політики, близьких до політики та законодавства ЄС.

У березні 2007 року Україна та ЄС підписали перші контракти щодо інструментів твіннінгу – механізму трансформації та адаптації до вимог ЄС систем державного

управління. Перший контракт – «Гармонізація процедур законодавства та забезпечення їх виконання в авіаційному секторі» – пов'язаний із кроками України на шляху формування спільного авіаційного простору з ЄС. ЄС виділив на реалізацію вказаного проекту 1 млн. євро на 18 місяців. Другий проект – «НКРЕ – посилення регуляторної та юридичної складової регулювання енергетичного сектору» – спрямований на регулювання електроенергетики України у галузі технічного забезпечення, а також на зміну українського законодавства у відповідності з майбутнім запровадженням в Україні оптового ринку електроенергії. Фінансування проекту складає 1,1 млн. євро, строк реалізації – 25 місяців.

Продовжуються розвиток співробітництва у сфері енергетики. На початку 2007 року керівний комітет ЄС з координації передачі електроенергії (UCTE) сформував групу проекту інтеграції енергосистем України та Молдавії в енергосистему країн Європи. Її задачею є розробка каталогу заходів зі вступу обох країн до UCTE.

Триває програма INOGATE, спрямована на сприяння регіональної інтеграції систем нафто- та газопроводів, яка фінансується головним чином з фондів програми Tacis. Щодо України, то у цьому році продовжують розробляти проекти щодо продовження нафтопроводу Одеса-Броди до Полоцьку та підвищення пропускної спроможності української газотранспортної системи.

Також продовжується впровадження положень Меморандуму взаєморозуміння щодо співробітництва в енергетичному секторі між Україною та ЄС, який визначає чотири напрями дії: ядерна безпека діяльності українських АЕС; інтеграція ринків електроенергії та газу; посилення безпеки поставок та транзиту вуглеводнів; підвищення ефективності, безпеки та стандартів охорони навколишнього середовища у вугільному секторі. Зокрема, у рамках Програми Європейської Комісії з ядерної безпеки в Україні:

- передбачено закінчення проекту «Модернізація системи захисту першого контуру від перевищення тиску на блоках 1, 2 Ровенської АЕС»
- триває реалізація проектів «Обладнання для покращення протипожежного захисту», «Заміна теплоізоляції першого контуру блоку №3», «Проекту з підвищення безпеки станцій (PIP)» на Південноукраїнській АЕС
- завершено проекту «Поширення результатів проектів програми TACIS», метою якого у було надання інформації про ядерну безпеку та технічні досягнення проектів програми TACIS, що реалізуються в Україні, а також підтримка планування майбутніх проектів.

Співробітництво у галузі транспорту концентрується на інтеграції транспортної інфраструктури України до європейської транспортної мережі в рамках програм

Пан'європейські транспортні коридори, Чорне море та TRACECA. Також помітні зусилля спрямовуються на підвищення безпеки, зокрема в авіаційному та автомобільному секторах. У авіації – це згадуваний вже інструмент твіннінгу. На автомобільному транспорті – ратифікація на вимогу ЄС Конвенції МОП №153 про тривалість робочого часу і періоди відпочинку на дорожньому транспорті.

Також, тривають переговори щодо створення спеціального фонду для інвестування у транспортну інфраструктуру, внески у який будуть робити країни-члени, щодо підготовки до прийняття «Європейської енергетичної політики», напрямів технічної допомоги ЄС Україні, щодо вугільного сектору тощо (у рамках засідання Підкомітету №4 «Енергетика, транспорт, ядерна безпека та екологія» Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС, яке відбулося 1-2 березня 2007 р.). Розглядаються проекти Угоди про співробітництво між Європейським Співтовариством з атомної енергії і Кабінетом Міністрів України у мирному використанні ядерної енергії.

Підсумовуючи вищесказане, співпраця з ЄС у першому півріччі 2007 р. не позначилася якісно новими ініціативами чи здійсненням великих проектів. Триває поточна імплементація положень основних угод між ЄС та Україною.

6. Відповідність України стандартам ЄС за макроекономічними та соціальними критеріями в порівнянні з країнами-членами ЄС

Незважаючи на швидше зростання української економіки порівняно з європейською (за перший квартал 2007 року український ВВП зріс на 8,0% дпр у реальному виразі, а реальний валовий продукт ЄС-27 виріс на 3,3% дпр), Україна залишається далеко позаду країн-членів ЄС за економічними та інституційними параметрами розвитку.

Валовий внутрішній продукт ЄС-25 у 2006 році становив 13662 млрд. євро, а ВВП на душу населення – 27720 євро¹⁴. За аналогічний період український ВВП склав 85 млрд. євро, а показник на душу населення – 1818 євро. Якщо порівнювати показники ВВП, виміряного за паритетом купівельної спроможності, розрив між Україною та країнами ЄС буде значно меншим, але все ж таки суттєвим: за даними 2005 року ВВП на душу населення ЄС становив 24935 дол. США, що майже в чотири рази вище за аналогічний показник для України. Більш того, український ВВП на душу населення був на 25% нижчим за аналогічний показник Болгарії, яка є найбіднішим членом ЄС, і у шість разів нижчим за показник Ірландії, країни що є лідером за паритетом купівельної спроможності.

¹⁴ У номінальному виразі

Таблиця 5

ВВП на душу населення у деяких країнах ЄС та в Україні за паритетом купівельної спроможності

	Польща	Франція	Болгарія	Німеччина	Греція	Іспанія	Ірландія	Італія	Португалія	Україна
ВВП на душу населення, паритет купівельної спроможності, дол. США	12974	29300	8078	28303	22205	25047	38827	28180	19629	6394

Джерело: UNDP. Human Development Report 2006.

Вищі темпи зростання економіки України дозволяють їй поступово покривати розрив у ВВП з країнами ЄС¹⁵. Однак для гармонійного розвитку країни важливо забезпечити не лише зростання економічних показників, але й її структурний та інституційний розвиток.

У європейських економіках близько 70% доданої вартості створює сектор послуг, 27% додає промислове виробництво і лише 2% приходить із сільського господарства. Структура української економіки на сьогодні відрізняється від європейської: сільське господарство складає 8% ВВП, сфера послуг - 56% ВВП, а промислове виробництво - 36%. Варто зазначити, що поступово українська економіка перехоплює європейські тенденції: протягом останніх років зменшується частка сільськогосподарського і промислового виробництва та зростає частка сфери послуг.

Одним з факторів інституційного розвитку, що визначає розвиненість та успішність сучасних економік, є рівень корумпованості. Співпраця з Євросоюзом передбачає наявність “здорових” установ, а ті визначаються європейською спільнотою як прозорі та не корумповані.

У 2006 році Україна отримала індекс корумпованості¹⁶ на рівні 2,8, потрапивши в одну групу з Монголією, Грузією та Мозамбіком. Для порівняння, найбільш корумпованою країною ЄС є Румунія з показником 3,1, а найкраща ситуація у Фінляндії, яка посідає перше місце у світі за рівнем прозорості. Загалом країни Європейського Союзу можна поділити на дві категорії: з індексом від 6,4 і вище та з індексом у проміжку 3,1-5,6.

¹⁵ За умови, що річне зростання реального ВВП для України становитиме 5% , а для ЄС – 2%, Україна наздожене ЄС за показником на душу населення через 43 роки

¹⁶ CPI – Transparency International Corruption Perception Index базується на опитуванні громадської думки і ранжує країни за рівнем корумпованості політиків та державних установ. Цей показник узагальнює дослідження кількох організацій. У 2006 році індекс розраховувався для 163 країн, приписуючи кожній значення у проміжку 0-10, де 0 означає найвищий, а 10 – найнижчий рівень корумпованості органів, що взаємодіють з приватним сектором. *Джерело:* Transparency International

До останньої належать 9 країн з останньої хвилі розширень, а також Греція та Італія (варто зауважити, що серед ЄС-15 ці країни мають найгірші економічні характеристики та вирізняються чи не найбільшою кількістю проблем). Таким чином, в Україні рівень корумпованості перевищує аналогічний показник ЄС, хоча протягом останніх років відбувся деякий прогрес, і Україна покращила показник з 2,2 до 2,8.

Низьким, порівняно з більшістю країн ЄС, є також рівень конкурентоспроможності України. Відповідно до індексу глобальної конкурентноздатності Світового економічного форуму¹⁷, що відображає не лише поточний стан економік, а й майбутні перспективи з урахуванням можливої світової динаміки, країни Євросоюзу розташувалися переважно у першій третині рейтингу. Виключення стали лише Румунія та Болгарія, які займають на 68 та 72 місця відповідно. Україна ж втратила 10 позицій порівняно з минулим розрахунком і зараз посідає 78 місце серед 125 країн, для яких проводилась оцінка на 2006-2007 роки. Таким чином, глобальна конкурентоспроможність України поступово послаблюється.

1. ЩО СТОСУЄТЬСЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ, ТУТ ВАЖЛИВИМ ПОКАЗНИКОМ Є БЕЗРОБІТТЯ. ЗА ПЕРШИЙ КВАРТАЛ РІВЕНЬ БЕЗРОБІТТЯ ЄС-27 СКЛАВ 7,1%. НАЙВИЩИЙ РІВЕНЬ БУЛО ЗАФІКСОВАНО У ПОЛЬЩІ (11,4%), НАЙНИЖЧІ У ГОЛЛАНДІЇ ТА ДАНІЇ (3,4%). УКРАЇНА, ЗА МЕТОДОЛОГІЄЮ МІЖНАРОДНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ, ЗАКІНЧИЛА ПЕРШИЙ КВАРТАЛ З ПОКАЗНИКОМ 8,0% (ТАБЛИЦЯ 6), ЩО БЛИЗЬКО ДО СЕРЕДНЬОЄВРОПЕЙСЬКОГО РІВНЯ. ОДНАК КРАЇНИ ЄС З БІЛЬШ ЛІБЕРАЛЬНИМ ТРУДОВИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ МАЮТЬ РІВЕНЬ БЕЗРОБІТТЯ, ЗНАЧНО МЕНШИЙ ЗА УКРАЇНСЬКИЙ.

Таблиця 6

Рівень безробіття у деяких країнах ЄС за результатами I кв. 2007 р.

Країна	Польща	Франція	Нідерланди	Данія	Німеччина	Румунія	Іспанія	Австрія	Чехія	Ірландія	Україна
рівень безробіття	11,4	8,7	3,4	3,4	7,0	7,8	8,3	4,4	6,2	3,9	8,0

2. ДЖЕРЕЛО: EUROSTAT, ДЕРЖКОМСТАТ

Також розглянемо виконання Україною Маастрихтських критеріїв, що висуваються до країн зони євро. На сьогодні Україна має достатньо незалежний центральний банк (НБУ) та відповідає фіскальним критеріям: за 2006 рік державний борг склав 15,0% ВВП, а дефіцит бюджету був менше 1,0% (за вимогами ЄС, ці показники не повинні перевищувати 60% та 3% відповідно). Більш того, у виконанні фіскальних критеріїв

¹⁷ Global Competitiveness Index. Показник включає рівень інституційного розвитку, макроекономічні характеристики, рівень освіти та інноваційності, показники інфраструктури, складність ведення бізнесу тощо. Джерело: World Economic Forum www.weforum.org

Україна має показники, кращі за ЄС. За результатами 2006 року загальний державний борг країн ЄС-27 склав 61,7%, зокрема для Греції становив 104,6% ВВП, Бельгії – 89,1%, Німеччини – 67,9%, а лідером з заборгованості стала Італія – 106,8% ВВП.

Таблиця 7

Показники державного боргу деяких країн – учасниць Євросони та України станом на 1 січня 2007 р.

Країна	Бельгія	Ірландія	Голландія	Данія	Німеччина	Греція	Іспанія	Австрія	Італія	Португалія	Україна
Державний борг, % ВВП	89,1	24,9	48,7	30,2	67,9	104,6	39,9	62,2	106,8	64,7	15,0

Джерело: Eurostat

У 2006 році середній бюджетний дефіцит країн ЄС-27 склав 1,7% ВВП¹⁸. З максимальним дефіцитом рік закінчили Угорщина та Італія 9,4% та 4,4% ВВП відповідно, 11 країн мало надлишок від 0,1% ВВП у Люксембургу до 4,2% у Данії.

Таблиця 8

Показники бюджетного дефіциту (+)/ профіциту (-) деяких країн – учасниць Євросони та України у 2006 р.

Країна	Бельгія	Ірландія	Голландія	Данія	Німеччина	Греція	Іспанія	Австрія	Італія	Португалія	Україна
дефіцит бюджету, % ВВП	0,2	2,9	0,6	4,2	1,7	-2,6	1,8	-1,1	-4,4	-3,9	1,0

Джерело: Eurostat

Що стосується виконання монетарних вимог, Україна не є учасником ЕРМ ІІ¹⁹ і не має на меті впровадження євро найближчим часом, тому про успіх у виконанні цього критерію говорити зарано. Українська гривня залишається прив'язаною до американського долара, тим самим зменшується гнучкість монетарної політики та купівельна спроможність національної валюти. За перше півріччя 2007 року інфляція в Україні склала 13,0% дпр, тоді як для євросони Європейський статистичний комітет зафіксував піврічне зростання цін на 1,9%, тобто в межах норми, яка встановлена на рівні

¹⁸ Показник розраховано, як середнє зважене з бюджетних дефіцитів країн членів, оскільки бюджет Європейських Співтовариств повинен виконуватись без жодних відхилень.

¹⁹ Система обмінних курсів, дворічна участь у якій є однією з вимог впровадження євро.

2%²⁰. Таким чином Україна досить помітно відстає за показником цінової стабільності від країн-учасниць зони євро і не відповідає монетарним критеріям Євросоюзу.

Підсумовуючи викладене вище, очевидно, що незважаючи на динамічний розвиток економіки, Україна значно відстає від країн ЄС як за показником ВВП на душу населення, так і за інституційними показниками, як-то корумпованість та конкурентоспроможність. Також, якщо Україна на сьогодні відповідає формальним Маастрихтським критеріям у їх фінансовій частині, відносно високий рівень інфляції зумовлює невиконання монетарної частини критеріїв.

6. Висновки та рекомендації

Значущість для України ЄС-27 як торгового та фінансового партнера поступово зростала протягом першої половини 2007 року. На жаль, незважаючи на це, формальні відносини між Україною та ЄС залишаються на низькому рівні економічної інтеграції. Так, гальмування набуття Україною членства у СОТ, переговори з якою ведуться з 1994 року, унеможлиблює початок офіційних переговорів з ЄС щодо створення зони вільної торгівлі.

Більш того, те, що Україна не є членом СОТ, дозволяє ЄС частково закрити свій ринок від українських виробників, наприклад, встановлюючи імпорتنі квоти на окремі види металу. З іншого боку, експорт до ЄС також страждає через протекціоністські дії українського уряду, які б були стриманішими в ситуації членства країни у СОТ. Неочікуване запровадження експортних квот на зерно у 2006 році призвело до різкого падіння експорту до ЄС в цій товарній категорії.

Якщо у сфері торгівлі між Україною та ЄС майже єдиним важливим досягненням є підписання нової угоди про імпорتنі квоти на окремі види сталеливарної продукції, що передбачає збільшення квот, у царині руху працівників протягом першої половини 2007 року досягнуто значного прогресу. По-перше, Україна нарешті приєдналася до Європейської конвенції щодо захисту прав працівників мігрантів. Також, було підписано угоди про спрощення візового режиму та реадмісію з ЄС, угоду про спрощення доступу до ринку праці з Польщею. Таким чином, поступово Україна приєднується до європейських механізмів регулювання потоків працівників, що є важливим кроком реалізації євроінтеграційних намірів країни.

²⁰ Інфляція на рівні до 2,0% визначена регуляторними актами ЄС, як така, що не загрожує ціновій стабільності.

Для подолання розриву з ЄС у економічному, соціальному та інституційному розвитку України потрібно ще багато років наполегливої праці. Серед найважливіших завдань на найближче майбутнє варто виділити:

- Набуття членства у СОТ, що дозволить перейти на якісно інший рівень партнерства у зовнішній торгівлі, у тому числі з ЄС;
- Початок офіційних переговорів щодо створення ЗВТ з ЄС, яке стане можливим після набуття членства у СОТ;
- Продовження гармонізації нетарифного регулювання торгівлі з нормами та правилами ЄС;
- Проведення виваженої монетарної політики в умовах різкого підвищення притоку капіталу та виходу на фінансовий ринок України іноземних гравців;
- Продовження співпраці з ЄС в питаннях руху робочої сили, зокрема лобювання ратифікації угоди про візовий режим в країнах ЄС;
- Активніша участь у енергетичних проектах ЄС, визначення місця України в стратегії енергетичної безпеки ЄС;
- Продовження залучення європейського фінансування в інфраструктурні проекти в Україні.

"Енергетичні війни" Росії як чинник консолідації і європейської інтеграції пострадянських держав

Останніми роками Росія помітно активізувала свою інтеграційну політику відносно пострадянських країн Балто-Чорноморсько-Каспійської дуги, використовуючи як інструмент економічні важелі і, перш за все, енергоносії. З січня 2006г. по січень 2007г. відбулася ціла серія конфліктів Росії в енергетичній сфері з своїми найближчими сусідами – Україною, Грузією і Білоруссю, що свідчить про формування нової тенденції в енергетичній політиці Кремля і його геополітичному курсі. Суть цієї тенденції, на наш погляд, полягає у використанні Москвою своїх енергетичних ресурсів як засіб здійснення політичного тиску на згадані країни з метою їх утримання у сфері свого геополітичного впливу.

За роки незалежності в Україні проведені десятки круглих столів і конференцій [1,2] з проблем енергетичної безпеки нашої держави, опубліковані сотні серйозних досліджень. Могутніми науковими центрами досліджень в енергетичній сфері є Дніпропетровський філіал Національного інституту стратегічних досліджень [3,4], а також Національний інститут проблем міжнародної безпеки [5]. Враховуючи ту обставину, що в даній статті розглядається якісно нова ситуація, що виникла в схемах взаємодії РФ з країнами Західної і Центрально-Східної Європи у сфері енергетики відразу після російсько-білоруського конфлікту в січні 2007 року, на даний час ґрунтовних аналітичних досліджень цієї проблеми у вітчизняних і зарубіжних періодичних виданнях з'явилося поки що небагато. Серед публікацій, що мають безпосереднє відношення до проблеми нашого дослідження, слід згадати статті наступних аналітиків і експертів: Гуцал А., Прейгер Д., Корнілов І. [6] С. Ермілов [7], О. Тодійчук [8], Г. Гончар [9, 10], С. Корсунський [11], В. Саприкін [12, 13, 14], В. Омельченко В. [15].

На даний час на президентському і урядовому рівнях було ухвалено чимало документів у сфері енергетичної безпеки. Так, 9 грудня 2005 р. РНБОУ ухвалила рішення "Про стан енергетичної безпеки України і основні положення державної політики у сфері її забезпечення", затверджене відповідним Указом Президента України 27 грудня 2005 року [16]. Як відомо, КМУ своїм розпорядженням № 145-р від 15 березня 2006 року схвалив "Енергетичну стратегію України на період до 2030 р.". Проте, схоже, що наукові дослідження і концепції залишаються на рівні абстрактних декларацій і мало впливають на реальний стан справ в енергетичній сфері України, оскільки механізми впровадження пропозицій наукових центрів, на наш погляд, діють недостатньо ефективно. Часта зміна урядів в останні два роки, а також відсутність належної взаємодії між гілками влади також негативно впливає на реалізацію прийнятих постанов уряду і указів Президента у сфері енергетичної політики. З другого боку, за останній рік з'явилися нові чинники (енергетичні кризи в Україні, Грузії і Білорусі), які важко було прогнозувати на момент ухвалення вищезазначених документів. Очевидно, ці обставини мав на увазі голова парламентського комітету з питань національної безпеки і оборони А. Кінах, який визнав на початку лютого 2007 р., що **"енергетична безпека України знаходиться на критично небезпечному рівні"**. На його думку, ця проблема вимагає термінового обговорення на засіданні РНБОУ у квітні ц.р. [17].

Метою даної статті є спроба **проаналізувати** процес формування якісно нової геополітичної ситуації в Центрально-Східній Європі, що виникла в результаті російсько-білоруського енергетичного конфлікту, **оцінити** її вплив на енергетичну політику ЄС і перспективи посилення консолідації і європейської інтеграції пострадянських країн Балто-Чорноморсько-Каспійської дуги, а також **запропонувати** оптимальні форми співпраці цих країн з метою вироблення узгодженої політики в енергетичній сфері в їх взаємостосунках з РФ і ЄС.

Стан і перспективи взаємодії Росії з пострадянськими східноєвропейськими країнами в енергетичній сфері, на наш погляд, можна розглядати і прогнозувати лише на основі аналізу нинішньої енергетичної політики Кремля, яка після російсько-білоруської кризи в січні 2007 року стала одним із чинників посилення консолідації і євроатлантичної інтеграції цих країн.

З іншого боку, формування нової енергетичної політики Європейського Союзу також істотно впливатиме на процес консолідації і євроінтеграції пострадянських східноєвропейських країн. Перебуваючи у сфері впливу енергетичної політики як Росії, так і ЄС, згадані країни мають визначити оптимальні шляхи зміцнення своєї енергетичної безпеки, яка є важливою складовою їх національної безпеки і суверенітету.

Російська доктрина "енергетичної держави".

Згадані енергетичні конфлікти Москви з Києвом, Тбілісі і Мінськом слід розглядати в контексті формування Кремлем доктрини "енергетичної держави", початок якої був встановлений ухваленням в серпні 2003 року "Енергетичній стратегії Росії на період до 2020 року". Відповідно до цього документа Росія планує вийти на стабільний об'єм видобутку нафти на рівні 450 - 520 млн. т. в 2020 р. (у 2000 р. – 324 млн. т.) і газу – на рівні 680 – 730 млрд. куб. м. (у 2000 р. – 584 млрд. куб. м.) [18].

В основу російської доктрини створення "енергетичної держави" покладено постулат: "той, хто контролює видобуток енергоресурсів, маршрути їх доставки і розподіл, той формує геополітику". Найважливішими умовами реалізації цієї доктрини є стабільна робота видобувних і транспортних компаній, а також активне лобіювання інтересів цих компаній з метою їх включення в європейську енергетичну інфраструктуру. Зберігаючи монополію на видобуток нафти і газу, а також їх транспортування до Європи, Москва намагається також отримати доступ до розподільних мереж в країнах ЄС з метою створення замкнутого енергетичного циклу: видобуток і транспортування енергоносіїв з подальшою їх переробкою і розподілом нафтопродуктів на європейських енергетичних ринках.

Статус "енергетичної держави" передбачає встановлення контролю над газовими і нафтовими трубопроводами в сусідніх транзитних країнах, що в свою чергу дозволяє диктувати ціни на енергоносії. В значній мірі Росії це вдалося. Так, "Газпром" встановив практично повний контроль над газовими магістралями з Центральної Азії до Східної Європи, тим самим перекривши можливість незалежних від російського монополіста поставок блакитного палива до Європи з Туркменістану і Казахстану. Під контролем російського концерну вже знаходяться

газо- і нафтопроводи у Вірменії, Білорусі, Молдові, в країнах Балтії і Фінляндії. Лише Україні, Грузії і Азербайджану вдалося зберегти контроль над своєю газотранспортною системою. Завдяки цій обставині поки що залишається можливість поставок газу з Ірану і Туркменістану для Грузії, України та інших європейських країн [19]. (Ухвалення 6 лютого ц.р. Верховною Радою змін до закону "Про трубопровідний транспорт", що забороняє відчуження власності НАК "Нафтогаз України" і газотранспортної системи України, на наш погляд, не може повною мірою гарантувати його виконання, враховуючи наявність в нашій країні витончених технологій, що дозволяють обійти будь-який закон).

Разом з тим, існуючі тенденції розвитку російського ПЕКa в найближче десятиліття не дозволять Росії істотно посилити її позиції на світовому ринку, перетворивши свій енергетичний потенціал на політичні дивіденди. До головних перешкод на шляху реалізації проекту "енергетичної держави" слід віднести критичний стан діючої російської нафтоекспортної інфраструктури; політичні обмеження відносно будівництва приватних трубопроводів і допуску іноземних компаній на російський ринок; низька інвестиційна активність нафтових компаній. В результаті дії вищезазначених чинників до 2010-го року російські поставки нафти складатимуть близько 15 % від об'єму світового ринку, а до 2030-го вони знизяться до 10 %. Таким чином, з урахуванням зростання світового споживання енергоносіїв частка Росії на світовому нафтовому ринку має тенденцію до зниження.

До чинників, що не дозволяють збільшувати видобуток газу в Росії, слід віднести: відсутність зацікавленості "Газпрому" в розвитку внутрішнього ринку; відставання темпів зростання видобутку від темпів зростання споживання газу; відсутність серйозних інвестицій в розробку нових родовищ; ставка на закупівлі центральноазіатського газу за рахунок розвитку газодобувних проектів в Росії; монополістичний характер російської газової галузі. Окрім цього, Росія також значно відстає від промислово розвинених країн по рівню використання найперспективніших технологій, що істотно понизить конкурентні можливості Росії на світових енергетичних ринках в наступні десятиліття. За деякими даними, до 2010 року дефіцит видобутку газу в Російській Федерації з

урахуванням зростання внутрішнього попиту і експорту може скласти 75–150 млрд. куб. м [20].

Значною мірою енергетична політика Москви визначається "Газпромом" – "державою в державі". Сьогодні "Газпром" – це друга компанія у світі в своїй галузі після Exxon Mobil і четверта компанія у світі по рівню капіталізації, яка наблизилася до 300 млрд. дол. Російський уряд розраховує через 10-15 років збільшити її до 1 трильйона доларів, що на той час може скласти біля третини всього ВВП Росії. Для нарощування видобутку газу і нафти на шельфі Баренцевого і Карського морів, на півострові Ямал і на Сахаліні "Газпрому" потрібні величезні капітали. Якщо ще кілька років тому "Газпром" не міг обійтися без іноземних інвестицій, то тепер, коли його доходи стрімко зросли, ставка робиться переважно на власні фінансові ресурси, що дозволяє концерну зберігати неподільну монополію на видобуток і поставки енергоносіїв до Європи [21].

Проблеми взаємодії Росії і ЄС у сфері енергетики.

Побоювання ЄС з приводу надійності РФ як постачальника енергоносіїв виникли ще рік тому, коли газовий конфлікт між Москвою і Києвом призвів до зниження рівня поставок газу до Європи. Нові "газові розборки" Росії з Білоруссю в січні 2007 р. не могли не викликати занепокоєння лідерів Євросоюзу. Так, канцлер Німеччини А. Меркель, що з 1 січня 2007 р. стала головою Євросоюзу на наступні шість місяців, запропонувала Росії підписати нову угоду про співпрацю, яка б включала гарантії надійних поставок енергоносіїв з Росії до Європи [22].

Використовуючи своє практично монопольне положення на енергетичному ринку Європи, Росія намагається спровокувати конкуренцію між крупними європейськими країнами за привілей мати особливі відносини з Москвою в енергетичній сфері. Практично Москва шантажує країни ЄС загрозою створення дефіциту нафти в Європі шляхом перенаправлення її значних об'ємів до Китаю, Індії і країн АТР. Сьогодні більше 90% російських енергоносіїв, що експортуються, поставляється в держави Європи [23].

Протягом наступних 15 років російський нафтогазовий експорт до Азії зросте в 10 разів – з нинішніх 3% до 30%, що дозволить Росії здійснювати

стратегічне маневрування між азіатським і європейським ринками. За задумом кремлівських стратегів, це дозволить досягти більшої політичної і економічної лояльності з боку як європейських, так і азіатських держав і здійснити давній стратегічний задум Москви по створенню вісі "Західна Європа-Росія-Китай". Проте для реалізації цього завдання слід «перекидати» на схід не менше 60 млн. т нафти і 65 млрд. куб. м газу щорічно. Тим часом, деякі російські експерти вважають, що в найближчі 10 років це завдання нездійсненне технічно і сумнівне з погляду інвестиційних можливостей російських компаній. При цьому слід мати на увазі, що Китай реалізує декілька проектів, що знижують його залежність від російських вуглеводнів: нафто- і газопроводи з Казахстану, газопровід з Туркменії. Крім того, будуть розширені поставки в КНР нафти з Південної Америки, а також зрідженого природного газу з Ірану [23].

У своїй політиці "енергетичного завоювання Європи" Росія традиційно робить ставку на особливі відносини з Німеччиною, намагаючись створити енергетичний альянс між двома країнами. Для реалізації цієї ідеї в хід пускаються всілякі засоби. Так, під час свого візиту до Німеччини в середині жовтня 2006 р. В. Путін гарантував Німеччині поставки енергоносіїв на багато десятиліть вперед. При цьому Росія готова надати широкі можливості для німецьких інвестицій в російській промисловості в обмін на надання Росії можливості увійти до капіталу німецьких електрогенеруючих і авіабудівних компаній.

Проте В. Путіну поки що не вдалося домовитися з А.Меркель про створення російсько-німецького енергетичного альянсу і подолати опір Євросоюзу проникненню "Газпрому", на внутрішні ринки європейських країн. Ставка на створення вісі "Берлін – Москва" і шість зустрічей В. Путіна з А. Меркель впродовж 2006 року, включаючи сьому в Сочі 21-го січня 2007 р., не дозволили вирішити цю проблему. ФРН віддала перевагу більш прогнозованому і передбаченому союзу з Францією. За підсумками минулих в жовтні 2006 р. переговорів між А. Меркель і Ж.Шираком Німеччина і Франція вирішили створити свій енергетичний альянс, без участі Росії [20].

Таким чином, у взаємовідносинах ЄС і Росії у сфері енергетики простежуються дві взаємовиключні тенденції. З одного боку, Росія намагається

посилити своє положення як монопольного постачальника енергоносіїв до Європи, роблячи ставку на співпрацю з Німеччиною, з другого боку, Європа прагне проводити політику диверсифікації джерел отримання енергоносіїв, щоб уникнути економічної і політичної залежності від Москви.

Політика ЄС у сфері енергетичної безпеки.

Головним документом, що визначає основи політики європейської безпеки у сфері енергетики є Європейська енергетична хартія з низкою доповнень, що регламентують діяльність у сфері енергетики. [Договір до Енергетичної хартії \(ДЕХ\)](#) встановив систему міжнародних правил, які торкаються п'яти основних напрямів: захисту і заохочення іноземних інвестицій в енергетику; вільної торгівлі енергетичними матеріалами; свободи енергетичного транзиту по трубопроводах і мережах; зменшення несприятливої дії енергетичного циклу на навколишнє середовище; механізмів розв'язання суперечностей між державами або між інвестором і державою. 51 країна (всі країни ЄС і Україна) є членами Хартії, 18 країн і 10 міжнародних організацій мають статус спостерігача [24].

Росія дотепер утримується від ратифікації Енергетичної хартії і протоколів до неї. Колишній радник президента В.Путіна з економічних питань, а нині співробітник Центру з глобальної свободи і процвітання Інституту Катона (Cato Institute) А.Ілларіонов, вважає, що підписання цього документа "йде врозріз з особистими інтересами правлячої російської еліти, націленої на створення монополій в усіх сферах енергетичної галузі – транспортної, видобувної і торговельної" [25]. У своєму резонансному виступі на Мюнхенській конференції з проблем безпеки безпеці в лютому 2007 р. В. Путін ще раз підтвердив, що Росія не має наміру ратифікувати Енергетичну хартію [26].

ЄС послідовно вживає термінові заходи з метою мінімізації статусу Росії як монопольного постачальника енергоносіїв до Європи. У березні 2006 р. Єврокомісія оприлюднила узгоджений документ "Євростратегія сталої, конкурентноздатної і стабільної енергетики", що визначає сучасні параметри "енергополітики" ЄС [27]. У січні 2007 р. Єврокомісія ухвалила декілька Послань (Communications): "Енергетична політика для Європи", "Дорожня карта відновлюваної енергетики. Відновлювані види енергії в XXI сторіччі: побудова

стабільнішого майбутнього" та ряд інших. Ці документи містять положення про те, що Євросоюз має виступати єдиним фронтом на переговорах з постачальниками енергоресурсів. У європейських столицях вважають, щоб примусити Кремль і "Газпром" грати за довірними правилами, Європа повинна стати більш консолідованою шляхом делегування додаткових повноважень Брюсселю і спрощення процедури ухвалення рішень в ЄС [28].

Проблема диверсифікації енергоносіїв для ЄС набуває особливої актуальності, беручи до уваги ту обставину, що в найближчі десятиліття потреба Європи в енергоресурсах значно зросте. При всьому бажанні Росія не зможе задовольнити цю потребу. Тому коло країн-постачальників з часом неминуче розшириться за рахунок держав Північної Африки, Близького і Середнього Сходу, Центральної Азії, а також держав Каспійського регіону. За деякими прогнозами, їх частка на європейському ринку збільшуватиметься, а частка Росії знижуватися.

Одним з останніх проектів ЄС з диверсифікації енергоносіїв є проект Nabucco, розроблений австрійським енергетичним концерном OMV. Цей проект передбачає транзит газу з Ірану і Азербайджану через Туреччину і Балкани до Західної Європи. Проект Nabucco реалізується в тісній співпраці з Європейським Союзом, який бере участь в його фінансуванні. Попередньо введення газопроводу в експлуатацію намічене на 2011 рік. Проте, оскільки газопровід Nabucco (30 млрд. куб. м. газу в рік) енергетичних проблем Європи не вирішать, розроблятимуться також інші проекти поставок газу до Європи. Та обставина, що В. Ющенко і В. Янукович в середині січня 2007 р. під час перебування з візитами відповідно в Румунії і Туреччині заявили про намір України взяти участь в енергетичному проекті Nabucco, дозволяє сподіватися, що відносно питань енергетичної безпеки України позиції президента і прем'єр-міністра співпадають.

Схоже, що після серії "газових атак" на Україну, Грузію і Білорусь, Європа виявить більшу готовність реалізувати проект "Одеса-Броди-Плоцьк-Гданськ", який є єдиним реальним маршрутом для поставок каспійської нафти до Європи. Проте є певна небезпека, що цей нафтопровід може перейти під контроль Росії і не матиме нічого спільного з диверсифікацією поставок енергоносіїв до Європи.

Головна проблема, яка гальмує реалізацію цього проекту впродовж багатьох років, – це відсутність політичної волі і достатніх інвестицій.

Останнім часом ЄС помітно активізував свій діалог з країнами Каспійського регіону (Азербайджан, Казахстан, Туркменістан) для забезпечення прямого доступу до їх енергетичних ресурсів в обхід Росії. Характерні в цьому відношенні підсумки візитів президента Азербайджану І. Алієва і президента Казахстану Н. Назарбаєва в "столицю ЄС" в кінці 2006 р. Намітилося також зростання інтересу ЄС до співпраці з Узбекистаном [29].

Білоруський феномен

Після російсько-білоруської енергетичної і політичної кризи в січні 2007 року в європейській частині пострадянського простору практично не залишилося жодної держави, з якою б Росія не мала гострих конфліктних ситуацій. Особливого значення в білорусько-російському енергетичному конфлікті в січні 2007 року набуває політична складова. Якщо причини енергетичних конфліктів Росії з Україною, Грузією, Молдовою і прибалтійськими країнами цілком зрозумілі, враховуючи їх прагнення до євроатлантичної інтеграції, то конфлікт між Росією і Білоруссю, на перший погляд, виглядає достатньо несподіваним і алогічним, беручи до уваги, що обидві країни з 1995 року будували Союзну державу. Сенсаційні заяви "відданого союзника Москви" президента Білорусі А. Лукашенка, про те, що "суверенітет і незалежність не продаються ні за який природний газ і нафту" продемонстрували всю хиткість політичної основи створення російсько-білоруської Союзної держави. Різка риторика А. Лукашенко підходить хіба що для ситуації, коли країна знаходиться у стані війни, в даному випадку газової: „Російська сторона пішла на те, щоб розтоптати союз і пустити під укіс цілу країну з дружнім братським народом... Якщо щороку хапатимуться за вентиль, то ні про який союз не може бути й мови". Водночас О. Лукашенко наголосив, що у разі, "якщо Європа готова співробітничати, ми підемо на будь-яку співпрацю з Європою. І Європа, і США проявили порядність і вони запропонували нам підтримку. Білорусь цього не забуде" [30, 31, 32].

В ході оборудок між Москвою і Мінськом в січні 2007 року Білорусь була вимушена підписати угоду про продаж "Газпрому" 50% акцій

газорозподільної компанії "Белтрансгазу" в обмін на дешевий газ (100 доларів за тисячу кубометрів) впродовж майбутніх чотирьох років. Протягом цього періоду „Газпром” викуплятиме щорічно по 12,5% акцій "Белтрансгазу" вартістю 625 млн. дол. Лише в 2011 році Мінськ почне купувати газ за звичайними європейськими цінами за вирахуванням транспортних витрат, а "Газпром" вступить в право власності і корпоративного управління. Створення СП дозволить "Газпрому" контролювати всі потоки блакитного палива, що проходять по території Білорусі, і не допустити в майбутньому перекриття труби у разі чергового конфлікту з О. Лукашенком. Проте не можна виключати, що за певних умов на якомусь етапі Білорусь може піти на денонсацію цієї угоди.

Однією з причин російсько-білоруського конфлікту стала участь О.Лукашенка в кінці листопада 2006 року в рамках саміту СНД в переговорах з питань енергетичної співпраці з президентами України і Азербайджану. В результаті цих переговорів О.Лукашенко заявив про готовність Білорусі до участі в проекті "Одеса-Броди-Плоцьк-Гданськ". Зокрема, білоруський лідер запропонував поставляти каспійську нафту через Україну на білоруські нафтопереробні заводи [33].

Очевидним наслідком російсько-білоруського конфлікту є відновлення діалогу між Мінськом і Брюсселем. Європейці уважно відстежують ситуацію навколо цього конфлікту і вже роблять перші кроки на відновлення відносин з Мінськом. Про готовність Єврокомісії до діалогу з Білоруссю з питань енергетики повідомив 18 січня ц.р. на прес-конференції в Мінську посол ФРН в Білорусі Мартін Хеккер. Головною темою переговорів буде пошук альтернативи російським енергоресурсам і обговорення перспективи приєднання Білорусі до реалізації проекту "Одеса-Броди-Плоцьк-Гданськ". 19 січня ц.р. в Мінську побував голова ПАПЄ Рене Ван дер Лінден, який закликав білоруське керівництво до відкритого діалогу і прийняття зобов'язань в рамках Ради Європи [34].

Консолідація перед спільною загрозою

Європейські пострадянські країни стоять перед вибором: підкоритися диктату Росії або зберегти свій суверенітет і енергетичну безпеку у взаємодії з ЄС. Російсько-білоруський енергетичний конфлікт став тією подією, яка з

особливою силою показала необхідність консолідації і співпраці між пострадянськими державами для вироблення загальної енергетичної політики і взаємодопомоги в умовах фронтального наступу "Газпрому".

Підвищуючи ціни на газ для всіх споживачів російського газу на Кавказі, "Газпром" мав на меті не допустити реекспорту свого газу з однієї країни в іншу за нижчими цінами. Зокрема, це було зроблено для того, щоб не допустити реекспорту російського газу з Азербайджану до Грузії після того, як "Газпром" в ультимативній формі уклав у грудні 2006 р. з грузинськими енергетичними організаціями контракт на поставки газу за ціною в 235 дол. за тис. куб. м. Не зважаючи на те, що Азербайджан видобуває всього 5 млрд. куб. м. газу з 10 ним споживаним щорічно, все ж таки в Баку знайшли можливість надати допомоги Грузії. З січня 2007 р. "Азерігаз" здійснює поставки газу до Грузії в обсязі 1,3 млн. куб. м. на добу. Рішення Азербайджану поставляти газ до Грузії, не зважаючи на погрози російської сторони, М. Саакашвілі назвав "героїчним" [35].

Тоді як Грузія і Азербайджан все більш стрімко зближуються, Вірменія, давно планує активізувати відносини з НАТО, США і Євросоюзом, поступово дрейфуючи від Росії. Таким чином, в Кавказькому регіоні, всупереч протидії з боку Москви, все більш чітко проступає конфігурація союзу між Баку, Тбілісі і Єреваном, який формується при цілеспрямованому сприянні з боку США і ЄС.

Під час візиту президента В. Ющенка до Ашхабада в середині лютого ц.р. з нагоди інавгурації новообраного президента Гурбангули Бердимухаммедова наголошувалося, що Туркменістан і надалі залишиться стратегічним постачальником природного газу до України. Сторони також домовилися розробити найближчим часом план дій з питань українсько-туркменській співпраці на 2007-2009 рр., зокрема в паливно-енергетичній сфері. При цьому слід нагадати, що ще під час першого візиту президента В. Ющенка до Туркменістану в березні 2005 року обговорювалося питання щодо можливості створення газотранспортного консорціуму для транзиту газу до України і ЄС по територіях Туркменістану, Казахстану, Росії і України. У разі реалізації цього проекту, Туркменістан міг би поставляти до України щорічно 60-70 млрд. куб. м газу. Проте, за деякими даними, Росія заблокувала цей проект, оскільки їй вигідніше

купувати газ в Туркменії і продавати його Україні та іншим країнам, залишаючи за собою контрольні функції [36].

Під час візиту президента Казахстану Н. Назарбаєва до Києва 2 лютого ц.р. з нагоди відкриття Року Казахстану в Україні був підписаний міжурядовий протокол про внесення змін в угоду про співпрацю з поставок казахстанської нафти і її транзиту. Протоколом передбачається обмін експертними комісіями для напрацювання

пропозицій в енергетичній сфері, зокрема, стосовно спільної експлуатації нафтопроводу Одеса-Броди-Плоцьк-Гданськ. На думку експертів, Казахстан міг би дати поштовх до завершення цього проекту, що без сумніву буде несхвально сприйнято Москвою. Проте причин для загострення відносин між Москвою і Астанною вистачатиме і без цього. Деякі аналітики вважають, що Казахстан, який постійно нарощує обсяги видобутку нафти (близько 150 млн. т. в 2015 році, що становитиме приблизно третину від прогнозованого обсягу видобутку російської нафти), виступатиме основним конкурентом Росії в продажі нафти на європейському ринку.

В рамках свого візиту до Києва Н. Назарбаєв також підтвердив зацікавленість Казахстану в інвестуванні в нафтотермінал "Южний" поблизу Одеси і в будівництво нового нафтоперегінного заводу в Україні. Наявність у Казахстані "вільних" грошей в межах 50 млрд. дол. робить цю країну вельми перспективним інвестором для України [37].

В ході візиту 19 лютого ц.р. до України прем'єр-міністра Узбекистану Ш. Мірзієєва обговорювалося питання про можливість збільшення поставок природного газу узбецького походження до України. За умови наявності вільних транзитних потужностей, Узбекистан може поставляти до України до 10 млрд. куб. м природного газу. Українська сторона висловила готовність розглянути питання про участь в розробці газових родовищ в Узбекистані. Природний газ узбецького походження до України поставляє RosUkrEnergo AG (Швейцарія), яке викупляє його у ТОВ "Газпром експорт" (РФ) [38].

Спроби О.Лукашенка послабити "міцні обійми Кремля" почали проявлятися ще до відкритої кризи в російсько-білоруських відносинах на початку 2007 р. Так, за декілька днів до саміту СНД в Мінську в кінці

листопада 2006 року на прес-конференції для українських журналістів О. Лукашенко не виключив формування інтеграційного союзу між Білоруссю і Україною. "Треба уникати ситуації, коли нас намагаються розводити. Воднораз спираються на одну країну, в іншій - на іншу. Розділяють і володарюють", - заявив білоруський лідер. Подібні заяви "вірного союзника" Москви викликали велике незадоволення Кремля, що стало однією з причин кардинального перегляду характеру російсько-білоруських відносин [39].

Висновки:

Російсько-білоруський конфлікт призвів до **утворення якісно нової геополітичної ситуації в Східній Європі** і формуванню нового етапу взаємовідносин пострадянських держав з Росією. Цей конфлікт показав, що відтепер особливих „братерських” відносин у цих держав з Росією не буде. Російсько-білоруський конфлікт зруйнував міф про те, що політичне підлабузництво перед Москвою може принести відчутні політичні дивіденди і забезпечити прихильне ставлення Кремля та дивіденди у формі дешевого газу, нафти та інших преференцій.

Президент Білорусі несподівано для всіх продемонстрував, як слід захищати національні інтереси, навіть якщо для цього доводиться вступити в конфронтацію з однією з наймогутніших країн світу. Ніхто з вищих посадовців Білорусі не поїхав до Москви на уклін щоб залагодити конфлікт, як це звикли робити в Україні. **Президент Білорусі продемонстрував політичну гнучкість і здатність змінювати свої політичні погляди**, якщо вони не забезпечують захисту національних інтересів. Протягом тривалого часу йому вдається зміцнювати морально-психологічну єдність більшості білоруського народу, який сьогодні підтримує курс свого президента на розвиток відносин з європейськими країнами в тій же мірі, як він підтримував його в період формування Союзної держави з Росією. І навіть значна частина опозиції сьогодні підтримує дії білоруського харизматичного лідера.

Ситуація навколо конфлікту між Мінськом і Москвою свідчить про те, що **зовнішня політика Росії все більше підпадає під вплив корпоративних інтересів**. Дотримання логіки "що добре для "Газпрому", то добре для Росії", на наш погляд, завдає відчутного збитку відносинам Росії з своїми найближчими

сусідами. Держави СНД все більше переконуються, що як союзник і партнер Росія вельми ненадійна, якщо навіть з "братньою" Білоруссю діалог ведеться з використанням жорсткого пресингу. Тиск Росії на ці країни призводить до результату, зворотного бажаному, а саме - до активізації їх консолідації і посилення європейської інтеграції, оскільки і пострадянські європейські країни, і країни ЄС в результаті жорсткої російської енергетичної політики опиняються "в одному човні".

Прогнози:

На наш погляд, **Росія ще довго зберігатиме статус регіонального і світового енергетичного лідера.** В найближчому майбутньому країни ЄС залишаться найбільшим ринком збуту російських енергоресурсів. Вельми сумнівно, що незабаром вдасться сформувати загальноєвропейський енергетичний ринок і істотно потіснити на ньому Росію. Подібній перспективі перешкоджає цілий ряд обставин і в першу чергу відсутність єдності серед країн ЄС на шляху забезпечення енергобезпеки, оскільки реалізація конкретних проектів по диверсифікації джерел енергії в Європі ведеться в основному на рівні національних економік.

Проблема енергетичної безпеки в значній мірі визначатиме політичну і економічну ситуацію в Європі впродовж найближчих десятиліть. Все більш чітко виявлятиметься інтернаціональний характер цієї проблеми. **Сьогодні жодна країна світу, якою б могутньої вона не була, не в змозі вирішувати самостійно проблеми своєї енергетичної безпеки.** Одним із наслідків серії "газових атак" Росії на Україну, Грузію і Білорусь буде активізація спільних зусиль ЄС і східноєвропейських країн реалізувати проекти диверсифікації джерел енергоресурсів. Це перш за все такі проекти як "Одеса-Броди-Плоцьк-Гданськ" і газопровідний проект Nabucco, якф відкривають великі можливості для співпраці ЄС із цими країнами.

На наш погляд, **створилася унікальна можливість для приєднання Білорусі до Балто-Чорноморсько-Каспійського партнерства** і заповнення дотепер відсутньої важливої ланки в ньому. Це може реалізуватися у формі вступу Білорусі до Співдружності демократичного вибору і ГУАМ, можливо в якості спостерігача на першому етапі. Не слід виключати, що такий розвиток

геополітичної ситуації в Східній Європі може викликати протидію з боку Росії в різних формах. Тому кожний крок на шляху консолідації східноєвропейських посткомуністичних держав має бути ретельно продуманий і виважений.

Демонстрацією сили Москва не стільки посилює свій вплив на пострадянському просторі, скільки послаблює його, роблячи вельми уразливими всі свої інтеграційні геоекономічні і геополітичні проекти - СНД, ЄСП, ЕврАзЕС і Союзна держава, які все більше втрачають свою привабливість і ефективність. На наш погляд, найближчими місяцями, до нових президентських виборів в 2008 році, **Москва спробує кардинально "реставрувати" існуючі інтеграційні проекти або ініціювати створення нових.** Першим кроком на цьому шляху, очевидно, буде проект об'єднання ЄСП і ЕврАзЕС під новою і привабливішою вивіскою, а також створення "газового ОПЕК".

Рекомендації:

Щоб не стати в майбутньому знову об'єктами енергетичного шантажу, Грузія, Молдова, Україна, Білорусь і країни Балтії, які займають весь транзитний простір від Чорного до Балтійського моря, мають **зробити конкретні кроки з метою створення альянсу країн-споживачів енергоресурсів і транзитних держав за участю інститутів Європейського Союзу.** Настав час лідерам згаданих держав усвідомити, що Росія завжди виграватиме в двосторонніх форматах розв'язання енергетичних конфліктів, оскільки вона сильніша за кожну окремо взяту державу.

Разом з тим, координація дій країн-поживачів і транзитних держав Європи в тій або іншій формі не повинна призвести до конфронтації з Росією. **Проблемні питання між Росією і згаданими державами, мають розв'язуватись лише в рамках конструктивного багатостороннього діалогу на основі міжнародного права, консенсусу і компромісів.** Всіляку спроби провокувати Росію або проводити антиросійські демарші можуть тільки загострити ситуацію і призвести до небезпечних наслідків для всіх учасників діалогу. Лише добросусідські відносини з Росією, засновані на взаємних інтересах і засадах рівноправ'я, можуть створити сприятливу атмосферу для розв'язання всіх енергетичних проблем цивілізованим шляхом.

Енергетичні проблеми України, Білорусі, Молдови, Грузії і країн Балтії в значній мірі відрізняються від подібних проблем західноєвропейських країн. В усякому разі, Росія не може чинити такий відвертий тиск на західноєвропейські країни, який вона здійснює на пострадянські країни, розглядаючи їх як зону своїх геополітичних інтересів. Отже, поки не всі перераховані країни стали членами ЄС, вони мають подбати про **створення системи колективної енергетичної безпеки**. На наш погляд, формат Співдружності демократичного вибору (СДВ) якнайбільше підходить для функціонування такої системи. Видається, що питання колективної енергетичної безпеки могли б стати предметом обговорення на наступному саміті СДВ в Тбілісі.

Майбутня зустріч Президентів України і Білорусі в березні ц.р. посилить тенденцію на зближення Білорусі зі своїми сусідами. Підписання в ході цієї зустрічі українсько-білоруського Меморандуму про співпрацю в енергетичній сфері, могло б стати **початком підготовки широкоформатної угоди про співпрацю країн-транзитерів з країнами-виробниками і споживачами енергоресурсів**, про що президент В. Ющенко говорив у своєму виступі в Мюнхені.

На наш погляд, офіційний Київ сьогодні міг би підтримати О. Лукашенка і посприяти тому, щоб і ЄС, і США змінили своє негативне ставлення до нього на більш позитивне. Хотілося б сподіватися, що правлячі еліти в Києві та інших європейських столицях не залишаться заручниками своїх попередніх уявлень про О. Лукашенка як про "диктатора" і нададуть йому попервах бодай стриману підтримку, щоб дати йому шанс адаптуватися до європейських політичних і демократичних реалій і повернути Білорусь в сім'ю європейських народів.

-

Список використаних джерел:

1. *Нові тенденції у сфері енергетичної безпеки: Збірник статей на основі матеріалів між нар. наук.-практ. конф.* – К.: Логос, 2004. - 250 с.
2. [Дніпропетровськ \(додати\)](#)
3. *Енергетика України на шляху до Європейської інтеграції.* - Монографія // А.І. Шевцов, М.Г. Земляний, А.З Доросевич та інші. – Дніпропетровськ: Жур фонд, 2004. – 160 с.
4. *Імпортно-експортна політика України в енергетичній сфері: стратегічні*

пріоритети. - Монографія // Регіональний філіал НІСД у м. Дніпропетровську;
За

заг. ред. А. Шевцова, - Д. - 2005. - 148 с.

5. *Забезпечення енергетичної безпеки України* / Рада національної безпеки і оборони

України, Нац. ін-т проблем міжнародної безпеки. – К.: НІПМБ, 2003. - 264 с.

6. *Гуцал А., Прейгер Д., Корнілов І.* Проблеми енергетичної безпеки України в контексті

євроатлантичної інтеграції // Стратегічна панорама. - 2005. - № 4. С. 26-36.

7. *ЕРМИЛОВ С.* ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ СТРАТЕГИЯ УКРАИНЫ ДО 2030 ГОДА: ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ

8. СОДЕРЖАНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ// ЗЕРКАЛО НЕДЕЛИ. – 2006. - № 20, 27 МАЯ. *ТОДИЙЧУК О.* УКРАЇНИ НЕ ВАРТО БУТИ НАФТОВИМ ШТРЕЙКБРЕХЕРОМ.

3. [HTTP://WWW.BBC.CO.UK/UKRAINIAN/INDEPTH/STORY/2007/01/PRIN_TABLE/070111_TODIYCHUK](http://www.bbc.co.uk/ukrainian/indepth/story/2007/01/PRIN_TABLE/070111_TODIYCHUK)

9. *Гончар М.* „Трубний” запах усихаючої „Дружби” // Дзеркало тижня. - 2007. - № 1, 13 - 19 січня.

10. *Гончар М.* Російська енергетична політика: обриси експансії// Політика і час.- 2007.

- № 2, С. 9 - 15.

11. *Корсунський С.* Європейська енергетична політика // Політика і час. - 2007. – № 2, С. 16 - 20.

12. *Саприкін В.* Про Концепцію державної енергетичної політики України на період до 2020 року// Дзеркало тижня . - 2001. - № 8, 24 лютого – 2 березня.

13. *Саприкін В.* Газовий трикутник ЄС, Україна, Росія: єдність та боротьба інтересів //

Дзеркало тижня. – 2002. - № 14, 13 - 19 квітня.

14. *Саприкін В.* В газовому тумані можна втратити трубу. –

<http://grani.kiev.ua/exp.php?ni=14678>. – 6.02.2007

15. *Омельченко В.* Енергетична стратегія України до 2030 року та питання розвитку

нафтогазового комплексу // Стратегічна панорама. - 2005. - № 4. С. 133-142.

16. *Указ Президента України* (№ 1863/2005 від 27.12.2005 р.) Про рішення ради національної безпеки і оборони України від 9 грудня 2005 року "Про стан енергетичної безпеки України та основні засади державної і політики у сфері її забезпечення" // Стратегічна панорама. – 2005. - № 4. – С. 7-20.

17. *Янукович* считает ненужным закон о запрете отчуждения ГТС.

<http://www.gazetasng.ru/business-news/?id=3427>

18. "Энергетическая стратегия России на период до 2020 года" (№ 1234-р от 28 августа 2003 года) - <http://www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1>)

19. *Долинчук С.* Энергетическая война: Россия сосредотачивается. -

<http://glavred.info/print.php?article=/archive/2006/01/30/162035-5.html>

20. *Перспективы развития* нефтегазового комплекса России/ -

<http://energydialogue.org.ru/?q=node/59>

21. "Газпром" - четвертая компания мира. - http://www.zaputina.ru/ru_news/548.html

22. *Петухов Л., Захаров М.* Россия ввязалась в экономическую войну на три фронта. -

<http://polit.ru/event/2007/01/08/three.html>

4. 23. **МИРОВАЯ ЭНЕРГЕТИКА: ВЗГЛЯД НА ДЕСЯТЬ ЛЕТ ВПЕРЕД.** -

5. **[HTTP://WWW.POLIT.RU/RESEARCH/2007/01/29/ENERGY.HTML](http://www.polit.ru/research/2007/01/29/energy.html)**

24. *Европейская энергетическая хартия.* - <http://ru.proua.com/inform/94.html>

25. *Европейская энергетическая хартия выгодна России.* -

<http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,2261032,00.html>

26. *Путин:* Россия не намерена ратифицировать энергетическую хартию. -

<http://www.newsukraine.com.ua/news/50918/>

5.1. 27. *Юджин Этерис.* *Критический этап в развитии энергополитики ЕС.* -

<http://www.baltkurs.com/new/rus/index.htm?read=1268>

28. *Рунак О.* Энергетический шок. -

<http://glavred.info/print.php?article=/archive/2007/01/12/>

29. *Данилин И.* Россия в энергетической осаде. -

<http://www.vniist.info/pressa/20061205/10085.html>

30. *Александр Лукашенко:* Не надо долбать Белоруссию! -

<http://www.nr2.ru/101559.html/print/>

31. *Бармагло Ю*Россия - Белоруссия: Путин "списывает" Лукашенко

<http://otherside.com.ua/news/detail.php?id=15814>

32. *Лукашенко готов* сотрудничать "хоть с дьяволом" ради энергобезопасности. -

<http://www.oilru.com/news/38756/> 15.01.07.

33. *Ефанов В.* Белорусский лидер ищет союза с главой Украины. -

<http://www.rg.ru/2006/11/25/belorusiya.html>

34. *Ефанов В.* Минск и Брюссель хотят объясниться. -

<http://www.rg.ru/2007/01/18/minsk-brussels.html>

35. *Сорокина Н., Лукьянов Ф.* Азербайджан может отказаться от закупок газа у

"Газпрома". - <http://www.rg.ru/2006/12/25/turciya-gaz.html>

36. *Туркменистан* останется стратегическим поставщиком газа в Украину – встреча президентов. - http://news.a.ua/?id=5838&p=news_economic

37. *Белянский Д.* Казахстан для Украины - партнер или инвестор?

<http://metallpress.ru/content/55035.html>

38. *"Нафтогаз Украины"* и *"Узбекнефтегаз"* в марте обсудят возможность увеличения

поставок узбекского газа в Украину. - [http://energoportal.net/print_news.php?](http://energoportal.net/print_news.php?news)

news

39. *Ефанов В.* Белорусский лидер ищет союза с главой Украины. -

<http://www.rg.ru/2006/11/25/belorusiya.html>

40. *Радзиховский Л.* Экспансия двуглавого орла. -

<http://www.rg.ru/2006/06/27/ekspansia.html>

41. *Бойз Роджер.* Труба зовёт в свои пенаты. - Советская Россия, 14.10.2006 г.

http://www.sovross.ru/2006/120/120_3_1.htm

42. *Араловф Саймон.* Евросаммит 2006. Россия пугает Европу Китаем. -

<http://www.axisglobe-ru.com/article.asp?article=184>

43. *Шевцов А., Баранник В.* Энергетична безпека в контексті нових світових

викликів. - <http://www.db.niss.gov.ua/monitor/comments.php>

Інститут зовнішньої політики є відомчою структурою яка створена на базі Дипломатичної академії при МЗС України.

Інститут заснований у 2006 році з метою проведення наукових досліджень в галузі міжнародних відносин, зовнішньої політики та міжнародної безпеки в інтересах Міністерства закордонних справ України.

Інститут здійснює свою діяльність за науково-дослідницькими та видавничо-інформаційними напрямками.

Основними завданнями Інституту є:

комплексне дослідження зовнішньої політики України й іноземних держав, прикладних проблем міжнародних відносин та міжнародної безпеки;

розробка концептуальних засад зовнішньої політики України, підготовка практичних рекомендацій та прогнозів щодо розв'язання актуальних проблем сучасних міжнародних відносин та зовнішньої політики України, сприяння її відкритості та передбачуваності;

участь в реалізації міжнародних наукових та освітніх програм в галузі зовнішньої політики, міжнародних відносин і міжнародної безпеки.

Інститут відповідно до чинного законодавства має штат адміністративно-управлінського та наукового персоналу на контрактній та договірній основі, залучає до проведення наукових досліджень висококваліфікованих фахівців та експертів з установ та організацій України, іноземних держав та міжнародних організацій.

Пріоритетні тематичні напрямки наукових досліджень Інституту:

- зовнішня політика України: пріоритетні напрямки, стратегії та засоби реалізації;
- загальні проблеми міжнародних відносин;
- геополітичні проблеми в сучасних міжнародних відносинах та геостратегія України;
- проблеми регіональної та глобальної безпеки

Основні форми та напрямки діяльності Інституту:

- проведення наукових досліджень;
- реалізація наукових проектів;
- проведення конференцій, семінарів, круглих столів і публічних лекцій, дослідження на замовлення.
- створення спеціалізованих рубрик в профільних журналах та інших виданнях і засобах масової інформації;
- публікація монографій і аналітичних доповідей;
- видання щорічника „Зовнішня політика: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети”;
- видання щоквартальника „Міжнародний огляд”;
- створення та підтримання веб-сайту Інституту.

Наша адреса:

01025, м. Київ, вул. Велика Житомирська 2